

LUND UNIVERSITY

Lokalsamhällets bibliotek kan meröppet öppna dörrar? Engström, Lisa

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Engström, L. (2020). *Lokalsamhällets bibliotek: kan meröppet öppna dörrar?* Lunds universitet. Institutionen för kulturvetenskaper.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lokalsamhällets bibliotek

– kan meröppet öppna dörrar?

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	3
Bakgrund.....	3
Folkbiblioteken i Lund.....	3
Meröppet	4
Tidigare studier och forskning	4
Metod	6
Etiska frågor	7
Teori.....	7
ANT och biblioteket som arrangemang	7
Att biblioteka.....	8
Biblioteken och samhällena	9
Stadsdelarna: Klostergården och Linero	9
Byarna: Dalby, Genarp och Veberöd.....	9
ANALYS	11
Tillgänglighet: rummet	11
Tidslig tillgänglighet.....	11
En särskild plats.....	15
Biblioteket som mötesplats	16
Tillgänglighet: materialet.....	19
Att tillgå material.....	19
Glädjen i att bläddra.....	21
Tillgänglighet för vuxna.....	23
Biblioteket i lokalsamhället	24
Fri tillgång till information.....	24
Biblioteket och trygghet.....	27
SLUTSATSER, REFLEKTIONER OCH FRAMÅTBlick.....	30
Avslutande diskussion	30
Aspekter av tillgänglighet	30
Biblioteket som mötesplats	31
Förmedlingen av materialet.....	32
Strategisk framåtblick.....	33
REFERENSER.....	35

INLEDNING

Bibliotekslagen slår fast att folkbibliotekets syfte är att verka för det demokratiska samhällets utveckling och att biblioteksverksamheten ska finnas tillgänglig för alla (SFS 2013:801, §2). Satsningen *Stärkta bibliotek* som Kulturrådet genomför 2018-2020 på uppdrag av regeringen anknyter till denna portalparagraf i bibliotekslagen, då syftet är att öka utbudet och tillgängligheten till biblioteksverksamhet (Kulturrådet u.å.). Stärkta bibliotek uppgår till 225 miljoner kronor som fördelas till kommunerna. Folkbiblioteken i Lund sökte och beviljades bidrag för att öka tillgängligheten för prioriterade grupper och för att öka bibliotekens relevans i lokalsamhället. Föreliggande studie om meröppna bibliotek, som finansieras av Folkbiblioteken i Lund och motsvarar fem arbetsveckor fördelade under hösten 2019, är en del av denna satsning i Lunds kommun.

Denna rapport är resultatet av en intervjustudie som genomförts på de fem stadsdelsbibliotek i Lunds kommun som är meröppna när forskningen genomförs. Meröppet innebär att biblioteksanvändarna med hjälp av sitt bibliotekskort och sin pinkod själva kan ta sig in i biblioteksrummet och ta del av bibliotekets material och utbud när personal inte är tillgänglig för dem. Konceptet beskrivs närmre i kommande avsnitt.

Forskningsprojektets syfte är att undersöka vad biblioteksanvändarna gör i de meröppna stadsdelsbiblioteken i Lunds kommun samt att utforska vad användarna skulle vilja göra i de meröppna biblioteken. Begreppet ”användare” avser i det här sammanhanget framförallt enskilda personer, men också föreningar och institutioner. Dessutom undersöker studien orsaker till att vissa biblioteksanvändare inte nyttjar biblioteket under de meröppna tiderna. Det bakomliggande målet med projektet är verksamhetsutveckling, med ambitionen att stärka bibliotekets relevans i lokalsamhället.

BAKGRUND

FOLKBIBLIOTEKEN I LUND

Folkbiblioteken i Lund utgörs av Stadsbiblioteket, nio stadsdelsbibliotek, Skolbibliotekscentralen och en bokbuss. Biblioteken tillhör kultur- och fritidsförvaltningen i Lunds kommun och Folkbiblioteken i Lund är HBTQ-certifierade sedan 2017.

Biblioteksplanen i Lunds kommun framhåller tre inriktningsmål för verksamheten: Tillgänglighet, Likvärdighet och Delaktighet (Lunds kommun 2017). Dessa tre mål har också bäring för föreliggande studie, då de meröppna stadsdelsbibliotekens relevans för lokalsamhället relaterar till hur tillgängliga de är för alla invånare, att alla lundabor oavsett bostadsort har tillgång till biblioteksverksamhet av god kvalitet och att invånarna har möjlighet till inflytande över och medverkan i biblioteken. Jag vill också lyfta fram tre, av sammanlagt elva, prioriteringar som presenteras i biblioteksplanen som jag menar har särskild vikt för denna studie:

- *Det fysiska biblioteket ska kontinuerligt utvecklas i samspel och dialog med användarna.*
- *Möjligheterna ska öka för alla – kommuninvånare, föreningar, kulturaktörer, studieförbund, studentlivet och andra aktörer – att själva fylla biblioteket med verksamhet.*

Andelen av dygnets timmar då folkbibliotekens lokaler är tillgängliga för användarna ska öka. Detta kan ske både genom en ökning av de bemannade öppettiderna och genom meröppet, som innebär att användarna får tillgång till bibliotekslokaler, medier, teknik och trådlösa nätverk under tider då biblioteken inte är bemannade. (Lunds kommun 2017, s. 14-15)

I skrivande stund är följande fem stadsdelsbibliotek meröppna; Dalby bibliotek, Genarps bibliotek, Klostergårdens bibliotek, Linero bibliotek och Veberöds bibliotek. Inom kort kommer också Södra Sandby, Folkparken, Stenkrossen och Nöbbelöv att ha meröppet. Veberöds bibliotek var först i Sverige med att införa meröppna tider, och 2019 firar Veberöds bibliotek tio år som meröppet.

MERÖPPET

Meröppet är en benämning på bibliotek som under delar av öppettiden är obemannade. Engström (2019, s. 12) definierar bibliotek med obemannade öppettider som bibliotek ”där användarna under delar av öppettiden har tillgång till bibliotekets lokaler, material samt fysiska och digitala resurser, när bibliotekspersonal inte är tillgänglig för användarna”. Det är med hjälp av sitt bibliotekskort och sin pinkod som användaren själv kan ta sig in i lokalen.

2009 blev Veberöds bibliotek först i landet att införa meröppet. Därefter har antalet bibliotek som är meröppna ökat kontinuerligt. Enligt de senaste siffrorna från Kungliga biblioteket hade 114 kommuner ett eller flera meröppna bibliotek år 2018, vilket kan jämföras med att endast 53 kommuner hade meröppna bibliotek tre år tidigare (Kungliga biblioteket, u.å., s. 58). Förändringen mot att fler bibliotek blir meröppna märks också i Lunds kommun där ett sjätte stadsdelsbibliotek, Södra Sandby bibliotek, inom kort inför sådana öppettider.

Den som vill bli behörig att använda meröppet på Folkbiblioteken i Lund måste vara över 18 år, ha bibliotekskort och skriva under ett särskilt meröppetavtal. I och med underskriften förbinder sig användaren bland annat att följa ordningsreglerna, inte släppa in någon annan i biblioteket än vänner och familj, inte lämna barn under 18 år ensamma på biblioteket, inte låna ut bibliotekskortet till andra samt att säkerställa att dörren är stängd när man kommer och går (Lunds kommun u.å.). Behörigheten är giltig på samtliga bibliotek i kommunen som har meröppet.

De meröppna tiderna är förlagda före och efter de ordinarie öppettiderna (det vill säga på morgonen och sent på dagen), vilket innebär att användare har tillgång till de meröppna biblioteken mellan klockan 7 och 22 veckans alla dagar. Undantaget är Klostergårdens bibliotek som måndagar har meröppet kl 13-22 (övriga vardagar är det meröppet kl 7-22) och helgdagar kl 10-16. På samtliga meröppna stadsdelsbibliotek i Lund innebär meröppet därmed en avsevärd utökad tillgänglighet till biblioteksrummet, då inget av biblioteken har ordinarie öppettider under söndagar, två av dem har inte heller ordinarie öppettider på lördagar och de flesta öppnar de bemannade tiderna kl 10 och stänger klockan 17 eller 19 på vardagar.

TIDIGARE STUDIER OCH FORSKNING

Trots att meröppna bibliotek har varit verksamma under flera år i Sverige och andra länder så finns det begränsat med forskning om denna verksamhetsform, särskilt i en svensk kontext. Jag kommer här kort att presentera två forskningsstudier samt en rapport som på olika sätt och med

skilda infallsvinklar behandlar bibliotek med obemannade öppettider i Sverige.¹ Därefter kommer jag att presentera en så kallad TTT-studie som gjordes under bemannade öppettider i samtliga bibliotek i Lunds kommun 2018, eftersom denna undersökning ger en inblick i hur biblioteken i Lund används under bemannade tider (Ögland 2018).

Den första rapporten om meröppna bibliotek jag vill lyfta fram är en utvärdering av implementeringen av meröppet på Veberöds bibliotek (Kultur Skåne 2011). Utvärderingen består av två delar, där den första utgörs av en enkätundersökning till användare och den andra delen består av intervjuer med personal, politiker och veberödsbor, samt en enkät som ett mindre antal användare fick del av (Kultur Skåne 2011). Enkätundersökningen i den första delen visar att de flesta av de svarande är positiva till meröppet, framförallt på grund av den ökade tillgängligheten som meröppet innebär. De negativa svaren handlar framförallt om tekniska problem, bland annat med att komma in i lokalen. Intervjuundersökningen i den andra delen av utvärderingen presenterar ett narrativ som går från motstånd, via osäkerhet och farhågor, till glada låntagare och en framåtblickande personal. Också i denna mindre enkätundersökning framhåller de svarande den utökade tillgängligheten som meröppet innebär (Kultur Skåne 2011).

Den andra undersökningen jag vill belysa är en vetenskaplig studie av meröppna folkbibliotek i Skåne i vilken Johansson, Lindberg och Rivano Eckerdal (2015) analyserar hur införandet av obemannade öppettider förändrar biblioteket och professionens roll. När studien genomfördes fanns det nio meröppna folkbibliotek i regionen (Johansson, Lindberg och Rivano Eckerdal 2015, s. 1). Delar av resultaten har särskild relevans för denna studie, då de antyder en utveckling som skett kring de meröppna biblioteken.

Gemensamt för de meröppna biblioteken i Skåne är att platserna är ruralt präglade och befolkningen framför allt består av medelklassfamiljer. I intervjusvaren framkom att faktorer som social kontroll och stark bykänsla upplevs som viktigt för att meröppen verksamhet ska kunna bedrivas. I kontrast till detta står en lägre tilltro till att meröppna bibliotek skulle kunna ha en välfungerande verksamhet i en mer urban miljö. (Johansson, Lindberg och Rivano Eckerdal 2015, s. 24)

Sambandet mellan demografiska och geografiska faktorer för valet av vilka bibliotek som ska bli meröppna, som ovanstående citat belyser, kan idag ifrågasättas, åtminstone i Lunds kommun. Som framgår av min senare genomgång av biblioteken och de samhällen de är belägna i så finns idag meröppna bibliotek i stadsdelar likväl som i byar och i områden där medelinkomsten och andelen behöriga till gymnasiet är lägre än snittet i kommunen som helhet likväl som i områden där det motsatta gäller.

Den sista studien om meröppna bibliotek jag vill presentera är Engströms (2019) avhandling om obemannade bibliotek i Danmark och Sverige. Engström fokuserar på styrningen av användarna och analyserar hur de vägleds i biblioteket när inte bibliotekarier är närvarande. Denna vägledning, eller styrning, sker bland annat genom utformningen av biblioteksrummet och genom de förväntningar som ställs på användarna. Målet med styrningen är att användarna i högre utsträckning ska kunna och vilja klara sig själva, både i biblioteket och i samhället i övrigt. Samtidigt undersöker Engström (2019) praktiker som inte präglas av denna styrning och som tar sig uttryck i intervjupersonernas upplevelser av att biblioteket utgör en tillflyktsort och ett frirum där de kan slappna av, komma bort från vardagens stress och reflektera kring sina liv.

¹ För en genomgång av internationell forskning om bibliotek med obemannade öppettider, se exempelvis Engström (2019, s. 28).

Att biblioteket har funktionen som tillflyktsort framkommer också i analysen i föreliggande rapport.

Under hösten 2018 genomfördes en observationsstudie med metoden TTT (Track The Traffic) på biblioteken i Lund (Ögland 2018). Denna metod innebär att antalet aktiviteter, samt vem som utför dem (uppskattad ålder och kön), vid ett visst tillfälle noteras så att aktiviteterna sedan kan slås samman till en sammanhållen bild. Syftet med studien var att ”få en bild av det generella utnyttjandet av biblioteksrummet under öppetid en vecka. Vad görs? Vem gör vad? När görs vad av vem?” (Ögland 2018, s. 3). Samtliga bibliotek i Lund ingick i studien. Studien kom fram till att den vanligaste aktiviteten i biblioteken är ”Sitter ensam och använder medier”, vilket utgjorde 22 procent av de noterade aktiviteterna, följt av ”Sitter i grupp, deltar i annonserad verksamhet”, som utgjorde 20 procent, och ”Sitter i grupp och använder medier” som utgjorde 11 procent (Ögland 2018, s. 21). De var vuxna som utförde störst andel aktiviteter. Barn och äldre utförde cirka en femtedel av aktiviteterna vardera (Ögland 2018, s. 21). Denna studie ger därmed en översikt över hur biblioteken nyttjas. Föreliggande studie däremot fokuserar kring användarnas erfarenheter och reflektioner kring sitt biblioteksbruk, särskilt avseende de meröppna tiderna.

METOD

Samtliga stadsdelsbibliotek som vid studiens genomförande har meröppna tider ingår i undersökningen, det vill säga Dalby bibliotek, Genarps bibliotek, Klostergårdens bibliotek, Linero bibliotek och Veberöds bibliotek. I samband med att studien initierades bildades en arbetsgrupp bestående av en bibliotekarie från varje bibliotek. Denna arbetsgrupp var sedan verksam under hela studien, framförallt med att kontakta intervjupersoner. Det var också jag tillsammans med arbetsgruppen som formulerade den strategiska framåtblicken som avslutar denna rapport.

Det huvudsakliga materialet består av intervjuer med biblioteksanvändare. Intervjupersonerna har valts ut och kontaktats av bibliotekarien i arbetsgruppen på respektive bibliotek som sedan förmedlat kontaktuppgifterna till mig. Denna urvalsprocess är med andra ord inte slumpmässig, utan tvärtom har bibliotekarierna i arbetsgruppen kunnat välja intervjupersoner som använder biblioteket på varierande sätt, exempelvis användare som besöker biblioteket tillsammans med barn, som går dit ensamma, som är yrkesverksamma, som är pensionärer, etcetera. Dessa intervjupersoner ska dock inte ses som representanter för en viss grupp av användare, men diversiteten av nyttjande bidrar till att ge en mångfacetterad bild av biblioteken.

Sammantaget genomfördes 14 intervjuer. På varje bibliotek har jag intervjuat en användare som nyttjar biblioteket under de meröppna tiderna, en användare som endast nyttjar biblioteket under ordinarie tider samt en person som representerar en målgrupp som bibliotekarierna har identifierat.² Målgruppen är en användargrupp som det enskilda stadsdelsbiblioteket vill nå i högre utsträckning än de gör idag. Innan denna studie påbörjades arrangerades det workshops där bibliotekarierna diskuterade hur det specifika lokalsamhället de verkar i påverkar biblioteksverksamheten och hur målgruppsanpassning, samverkan och attraktionskraft kan stärkas. Denna diskussion utgjorde sedan en viktig utgångspunkt när bibliotekarierna som ett

² Undantaget är Klostergårdens bibliotek där jag inte har intervjuat en användare från den valda målgruppen, på grund av praktiska hinder.

led i föreliggande studie identifierade en målgrupp att intervjua. Biblioteken valde följande målgrupper: Nyanlända personer, föreningar, förskolor respektive nyanlända kvinnor med barn.

Intervjuerna varade i mellan 30 minuter och drygt en timme. De spelades in på diktafon och transkriberades. De utvalda citaten har sedan vid behov bearbetats med lätt hand för att öka läsbarheten. Valda citat från intervjuer som genomfördes helt eller delvis på engelska har översatts av mig till svenska. I denna rapport benämns intervjupersonerna i slumpmässig ordning som Intervjuperson 1, Intervjuperson 2, Intervjuperson 3, etc.

Majoriteten av intervjuerna genomfördes på det stadsdelsbibliotek som intervjupersonen vanligtvis använder. Två intervjuer genomfördes i lokaler på Lunds universitet. I samband med intervjuerna (före och efter deras genomförande) på stadsdelsbiblioteken utfördes också ostrukturerade observationer som varade mellan tjugo och nittio minuter. Dessa observationer ägde rum under både bemannade och meröppna tider, beroende på när intervjun tog plats. Under observationerna fördes fältanteckningar som senare användes för att ge en djupare bakgrundsförståelse som berikade analysen.

ETISKA FRÅGOR

Samtliga intervjuade fick skriftlig information om studien och dess syfte inför intervjutillfället. Informationen klargör att medverkan är frivillig och att de när som helst kan avbryta sin medverkan. När jag mötte intervjupersonerna delgavs de återigen samma information, både muntligen och skriftligen, och de gavs möjlighet att ställa frågor. Därefter skrev de under en samtyckesblankett. De intervjuade avpersonifieras i denna rapport, men eftersom det är bibliotekarien som har förmedlat kontakten till mig och endast ett fåtal från varje bibliotek medverkar i studien kan de intervjuade möjligtvis identifieras av bibliotekarien. Intervjuerna innehåller dock inte några känsliga personuppgifter, vilket jag menar gör denna arbetsgång acceptabel. Jag har valt att i rapporten inte ange vilket bibliotek den intervjuade vanligtvis besöker för att stärka konfidentialiteten.

En datahanteringsplan upprättades innan studien påbörjades. I denna plan beskrivs datan som samlas in, hur den hanteras och var den lagras.

TEORI

ANT OCH BIBLIOTEKET SOM ARRANGEMANG

Med anledning av att meröppet står i fokus för denna studie är det biblioteket som en fysisk plats jag undersöker. För att undersöka biblioteket och analysera hur olika element inom biblioteket vävs samman till den helhet som biblioteket utgör i en specifik situation hämtar jag inspiration från aktör-nätverksteori. Jag inspireras också av Deleuze och Guettaris begrepp *arrangemang*. Aktör-nätverksteori hjälper mig att i analysen röra mig från biblioteket som en institutionell helhet till dess inre komponenter och aktörer, som jag beskriver som biblioteket som plats, materialet, användarna och bibliotekarierna, för att utforska hur relationen och samspelet mellan dessa påverkar den ständigt pågående konstruktionen av institutionen. Detta är fruktbart för att till exempel analysera hur den fysiska frånvaron av en aktör, såsom bibliotekarierna, påverkar den helhet som biblioteket konstrueras som. Därmed möjliggörs en processinriktad och levande förståelse av biblioteket eftersom aktör-nätverksteori utgår från att allt skapas och blir till inom en relationell kontext som hela tiden är i blivande (Carlsson 2013, s. 24; Kim 2019, s. 250).

Bibliotek är platser som rymmer en mångfald möjliga aktiviteter, men det finns samtidigt en stabilitet i hur biblioteket används. För att förstå denna stabilitet skiljer Kim (2019, s. 262) med hjälp av aktör-nätverksteori mellan två typer av nätverk; de som bygger på *förhandling* om hur en plats ska användas och de som bygger på *ålagd* användning. Ett nätverk som bygger på förhandling kännetecknas av att aktörerna kan nyttja platsen utifrån sina egna önskemål och behov, genom att objekten kan ha flera användningsområden. Ett nätverk som istället bygger på ålagd användning skapar platser där objekten har kringskurna och reglerade användningsområden (Kim 2019). De två typerna av nätverk är inte sinsemellan uteslutande, utan kan förekomma i högre eller lägre utsträckning i ett specifikt nätverk. Jag menar att begreppen förhandling respektive ålagd användning är relevanta för att förstå skillnaden mellan hur biblioteksrummet kan nyttjas under bemannade respektive meröppna tider.

Jag anser att denna förståelse av biblioteket hakar i begreppet *arrangemang*, som möjliggör en läsning av biblioteket som en institution som kan sammankopplas med nya delar och därmed bilda nya konstellationer - nya arrangemang – i relation till omgivningen. Gerolami (2015) och Rivano Eckerdal (2016) använder Deleuze och Guettaris begrepp *arrangemang* för att möjliggöra en analys i vilken biblioteket inte är låst av de ekonomiska och politiska förhållandena, utan där biblioteket kan sammankopplas med nya parter och på så vis bilda ett nytt arrangemang. Denna utgångspunkt intar också jag när jag tar bruk av begreppet för att diskutera det som händer när biblioteket till exempel sammankopplas med föreningar, organisationer eller andra institutioner i närområdet. Den helhet som då skapas är på samma gång föränderlig och större än de enskilda delarna (Rivano Eckerdal 2016).

ATT BIBLIOTEKA

För att närma mig själva görandet av biblioteket i den ovan beskrivna pågående processen inspireras jag av Johanna Rivano Eckerdals (2016, s. 44) verb *att biblioteka*. Rivano Eckerdal (2016, s. 44) skriver att skiftet från att tala om biblioteket som ett substantiv till att tala om det som verb: "...innebär en förflyttning av uppmärksamheten från ett konstant tillstånd, som eventuellt är hotat och måste försvaras, till ett kontinuerligt uppförande, görande, tillblivande". Samtidigt menar jag att nyttjandet av ett verb möjliggör utforskandet av hur olika aktörer, som platsen, materialet och användare, påverkas av bibliotekariens bibliotekande när detta görs i den process då biblioteket uppförs. Det möjliggör också en diskussion om vad det innebär för de olika aktörerna när bibliotekandet istället sker på distans under meröppet. I detta sammanhang är det särskilt viktigt att lyfta Rivano Eckerdals resonemang om *vem* som bibliotekar. Jag beskriver ovan hur jag förstår biblioteket som något som skapas av både materiella aktörer (platsen, materialet, etcetera) och immateriella aktörer (användare och bibliotekarier). Rivano Eckerdal (2016, s. 46) poängterar vikten av "kontinuerlig argumentation för att kunskap är en viktig förutsättning för att biblioteka". Jag kommer därför i analysen att skilja mellan *görandet* av biblioteket, som jag förstår som den process genom vilken alla aktörer bidrar till uppförandet av biblioteket, och *att biblioteka*, som då förstås som en särskild typ av görande som kräver specifika bibliotekariska kompetenser. I analysen återkommer jag till vad det här betyder för det meröppna biblioteket.

I analysen i denna rapport hämtar jag alltså inspiration i aktör-nätverksteori och begreppet *arrangemang* för att utforska hur användarna kommer i kontakt med och nyttjar biblioteket som plats, materialet, servicen och tekniken, samt hur bibliotekariernas bibliotekande påverkar den helhet som skapas i nätverket mellan dessa element.

BIBLIOTEKEN OCH SAMHÄLLENA

Denna studie undersöker bibliotekets relevans för lokalsamhället. Hur det specifika lokalsamhället är beskaffat där respektive bibliotek är beläget är därmed av betydelse. I nedanstående beskrivning har jag, när inte annat anges, använt mig av de kartläggningar som gjordes av respektive biblioteks närområde som en del av projektet Stärkta bibliotek i Lund. Statistiken i kartläggningarna är hämtad från Lunds kommuns webbsida samt från Välfärdsrapporten (Lunds kommun 2018) och rapporten Segregation i Lunds kommun 2018 (Lunds kommun u.å.). Dessa två rapporter har dessutom vid sidan av kartläggningarna i viss utsträckning legat till grund för beskrivningen nedan. Kartläggningarna för respektive bibliotek utgjorde också underlag för de workshopar som tidigare nämnts som arrangerades med bibliotekarierna i Lund under tidig höst 2019 (se Metod).

Nedan ger jag en kort introduktion till de stadsdelar och byar där biblioteken som ingår i denna studie är belägna. Jag beskriver först de två stadsdelarna som ingår i studien och därefter byarna.

STADSDELARNA: KLOSTERGÅRDEN OCH LINERO

Klostergården och Linero är stadsdelar i Lund. Klostergården har cirka 5400 och Linero cirka 6400 invånare.³ Båda stadsdelarna präglas av flerfamiljsbostäder med en relativt hög andel hyresrätter. Medelinkomsten på Klostergården är lägst i kommunen och medelinkomsten på Linero är näst lägst i kommunen. Motsvarande förhållande gäller för andelen behöriga till gymnasiet, där andelen på Klostergården är lägst i kommunen och på Linero näst lägst i kommunen (Välfärdsrapporten 2018). På både Klostergården och Linero bor en befolkning som talar en mångfald av språk. På Linero har det också byggts modulbostäder för nyanlända, vilket stärker behovet av material på andra språk än svenska på biblioteket.

På Klostergården ligger biblioteket i stadsdelens centrum i nära anslutning till mataffärer, en kyrka och andra serviceutbud. Biblioteket är ett integrerat folk- och skolbibliotek som är samlokaliserat med fritidsgården i det som kallas för Mötesplats Klostergården. Alldeles intill biblioteket ligger också Klostergårdsskolan, som är en F-6-skola. Enligt kartläggningen sker 4 % av besöken på Klostergårdens bibliotek under meröppet. Även om denna siffra är osäker eftersom en meröppetanvändare som loggar in med sitt kort kan vara i sällskap med till exempel barn eller en vän så antyder siffran att en relativt liten del av besöken sker under meröppet. Flest meröppetbesök sker under fredagar, lördagar och söndagar då de bemannade öppettiderna är ytterst begränsade.

Även på Linero är biblioteket beläget i stadsdelens centrum i direkt anslutning till annan service, såsom mataffär, apotek och vårdcentral. Linero bibliotek har en något högre andel besök under meröppet än Klostergårdens bibliotek, då besöksräknaren visar att 7 % av besöken sker under meröppet. En stor andel av meröppetbesöken sker under lördagar och söndagar, då biblioteket inte har några bemannade öppettider.

BYARNA: DALBY, GENARP OCH VEBERÖD

Samtliga tre byar vars bibliotek ingår i studien präglas av småhusbebyggelse och villor, även om Dalby har en något högre andel hyresrätter än de andra byarna. Dalby har 6464 invånare (SCB 2018), vilket gör Dalby till den största tätorten utanför Lund. Genarp har 2928 invånare

³ Det är befolkningsstatistiken i kartläggningarna som återges för Klostergården och Linero. Denna statistik är från 2014, vilket innebär att det verkliga invånarantalet i stadsdelarna är något högre.

och Veberöd 4937 invånare (SCB 2018). Samtliga byar har en stark befolkningstillväxt och andelen barn och unga under 15 år är hög, med mellan 20-25 procent av invånarna.

Av de tre byarna har Dalby högst medelinkomst, då denna ligger över snittet i Lunds kommun. I Genarp och Veberöd ligger medelinkomsten i mitten av skalan. I Dalby är det en större andel behöriga till gymnasiet än genomsnittet i Lund. Genarp och Veberöd ligger i mitten av skalan, även om andelen behöriga är högre i Veberöd än i Genarp. I samtliga byar finns bostäder för nyanlända.

Biblioteket i Dalby är beläget i byns centrum i nära anslutning till busshållplats, allaktivitetshus och affärer. I biblioteket finns också Medborgarcenter. I Genarp ligger biblioteket i utkanten av byn. Biblioteket i Veberöd ligger i byns centrum med närhet till affärer. Biblioteket är ett integrerat folk- och skolbibliotek.

Enligt inloggningsstatistiken sker mellan 7 och 12 procent av besöken i respektive bibliotek under meröppet. Som jag påpekade ovan så kan den verkliga siffran dock vara betydligt högre. Oavsett den exakta andelen av besök som sker under meröppet så visar statistiken att besöken under meröppet framförallt äger rum de dagar då biblioteken bara har öppet ett fåtal timmar eller helt stängt.

ANALYS

Begreppet ”meröppet” implicerar att meröppna bibliotek är ”mer” öppna, vilket kan tolkas som att de ger mer av något som biblioteket redan tillhandahåller. Samtliga meröppetanvändare jag har intervjuat framhåller också den utökade tillgängligheten, både som utmärkande för, och positivt med, meröppet. Men meröppet kan inte bara förstås utifrån detta ”mer”. Det som erbjuds under de meröppna tiderna är inte detsamma som under ordinarie tider – framförallt för att bibliotekarierna inte är tillgängliga för användarna under meröppet. I analysen nedan tar jag utgångspunkt i hur användarna nyttjar biblioteket och diskuterar hur denna skillnad tar sig uttryck och vad den innebär.

Analysen är indelad i tre avsnitt i vilka jag fokuserar på olika aspekter av den ovan påtalade spänningen som involverar olika former av tillgängliggörande och frånvaro. I det första avsnittet (Tillgänglighet: rummet) analyserar jag tillgängliggörandet av rummet utifrån tre teman, där varje tema utgör utgångspunkten för en rubrik: *Tidslig tillgänglighet, Biblioteket som en särskild plats* och *Biblioteket som mötesplats*. I det andra avsnittet (Tillgänglighet: materialet) analyserar jag tillgängliggörandet av materialet. Jag utgår då från tre teman: *Att tillgå material, Glädjen i att välja* och *Tillgänglighet för vuxna*. I det tredje och sista avsnittet (Biblioteket i lokalsamhället) analyserar jag biblioteket i lokalsamhället genom att utgå från intervjuer med personer från föreningar och institutioner i bibliotekens närområde under två teman och rubriker: *Samverkan* samt *Trygghet i biblioteket*.

Två av tre teman berör därmed tillgänglighet, men med olika fokuspunkter. I intervjuerna framgår det tydligt att tillgänglighet är nära förbundet med upplevelser och föreställningar av meröppet. Vid en första anblick framstår ökad tillgänglighet som något positivt som alla kan dra nytta av. Men det är viktigt att komma ihåg att tillgänglighet inte är ett mål i sig, utan tillgänglighet är något som möjliggör andra aktiviteter (Clement & Shade 2000, s. 33). Clement och Shade (2000, s. 33) lyfter tre frågor som är viktiga att ha med sig i analysen av tillgänglighet: 1) Vilket syfte har tillgängligheten? 2) Tillgänglighet för vem? 3) Tillgänglighet till vad? I analysen nedan vägleds jag av dessa frågeställningar.

TILLGÄNGLIGHET: RUMMET

Ordet ”tillgänglighet” sammanfattar på många sätt hur meröppet beskrivs av personerna jag intervjuar. De pratar om tillgången till biblioteksrummet och till bibliotekets material och service och utgångspunkten är att meröppet innebär en ökad tidslig tillgänglighet. Detta analyserar jag i det första temat *Tidslig tillgänglighet*, som både berör rummet och materialet. Jag har valt att placera diskussionen i avsnittet om rummet eftersom möjligheten att inträda i det fysiska biblioteksrummet är avgörande för de aktiviteter som användarna beskriver. Under de följande två temana, *En särskild plats* och *Biblioteket som mötesplats*, är rummet i tydligare fokus.

TIDSLIG TILLGÄNGLIGHET

En intervjuperson uttrycker upplevelsen av tidslig tillgänglighet på ett kärnfullt sätt som svar på frågan vad det bästa med meröppet är: ”Det är flexibilitet. /.../ Det gör ju att man själv kan styra det på ett annat sätt” (Intervjuperson 4). Andra intervjupersoner använder ord som ”smidigt” och ”tillgängligt” för att beskriva meröppet. Tillgängligheten sammankopplas med

en frihet från att inordna sig vissa öppettider, eftersom det i meröppna bibliotek är möjligt att till exempel lämna tillbaka en bok som blivit kvarglömd även om det är kväll, eller att "svänga förbi" biblioteket på väg till jobbet. Intervjupersonen som ovan talade om vikten av flexibilitet beskriver en typisk situation då meröppet kommer till användning: "...vi kan ju komma på det här en söndag kväll att 'oj, nu får vi bara cykla bort snabbt och ordna med böckerna'" (Intervjuperson 4).

Betydelsen av tidlig tillgänglighet understryks av en intervjuperson som relativt nyligen började nyttja biblioteket tack vare den flexibilitet som meröppet innebär. Intervjupersonen beskriver hur de meröppna tiderna är det som möjliggör bruket av biblioteket, eftersom hen tidigare upplevde att det var alldeles för omständligt att passa bibliotekets öppettider för att lämna tillbaka böckerna och på så vis undvika förseningsavgifter. Intervjupersonen har tidigare själv köpt mycket pocketböcker och när barnen var små fick de också böcker. Nu när intervjupersonen tänker tillbaka på det inser hen att det hade varit enkelt att istället låna böckerna, men vid den tiden kände inte intervjupersonen till meröppet:

Jag inser ju nu att man hade kunnat – men jag kände inte till att det fanns det här med meröppet. Så att man ska passa tider och så måste man lämna tillbaka det och så måste man vara där innan det stänger, annars så blir det att man missar. Jag känner att jag kan inte hålla ordning på det! Då var det enklare att ha sitt eget. (Intervjuperson 5)

Det som fick intervjupersonen att börja använda biblioteket var att det äldsta barnet började avverka bokserier i snabb takt:

Han hade en sån här favoritserie som han, ja vi började med att vi köpte, och så fanns det tolv böcker så kände man att ja, då kanske man ändå ska låna det istället. Och samtidigt som min yngre son hade knäckt läskoden så att det började finnas en poäng att försöka hitta nåt som stimulerade hans läsning. /.../. Så då åkte vi dit [till biblioteket]. Och då hade jag med mig min yngre son och då fick jag reda på det här att meröppet fanns och hur smidigt var det här automatiska. Och allt var så himla mycket mer smidigt och tillgängligt än jag överhuvudtaget hade kunnat tro. Så då blev det lite så här att "oj, det här skulle man ju ha gjort lite tidigare". (Intervjuperson 5)

Efter detta biblioteksbesök, då intervjupersonen skaffade meröppetbehörighet, har intervjupersonen regelbundet kommit till biblioteket med ungefär tre veckors mellanrum för att återlämna och låna nya böcker till barnen. Här blir det tydligt hur den förändring av görandet av biblioteket, som införandet av meröppet innebär, resulterar i en helhet som intervjupersonen har möjlighet att medverka i tillsammans med sina barn. För intervjupersonen som upplever sig ha fullt upp med arbete och barnens fritidsaktiviteter har meröppet på så vis blivit en lösning på ett praktiskt problem som handlar om hur olika krav och önskemål om vad som ska hinnas med i vardagen kan fogas samman.

Liknande svårigheter, att passa in biblioteksbesöken i en hektisk vardag, vittnar inte bara väletablerade intervjupersoner som arbetar på karriärdrivna arbetsplatser om, utan också nyanlända intervjupersoner ser tidsbrist som ett avgörande skäl till att nyttja meröppet. En intervjuperson som kom till Sverige för fyra år sedan berättar:

De flesta nyanlända är stressade. De har inget körkort. De måste ta sig med bussen till SFI och sen med bussen till aktiviteten och det kan ta lång tid. Och sen tillbaka hem. Och de måste hämta barnen. Då blir de helt slitna i slutet av dagen. Då har de inte tid att gå till biblioteket. Men om de får information att biblioteket, att man kan gå till biblioteket till tio på kvällen, då: "Vad bra, jag kan gå till biblioteket efter att vi har ätit och lagt barnen". (Intervjuperson 6)

Den tidsliga tillgängligheten har därmed en avgörande betydelse för intervjupersonernas bruk av meröppet, men också den geografiska närheten till biblioteket spelar en viktig roll. I uppförandet av biblioteket samspelar tidsliga och geografiska aspekter för att tillsammans influera användarnas upplevelse av tillgänglighet till biblioteket, vilket en intervjuperson uttrycker på följande sätt: ”Numera då man har så mycket att göra så spar det tid att gå hit istället för att åka in till stan och gå på Stadsbiblioteket” (Intervjuperson 1). Utsagan visar att det är betydelsefullt för intervjupersonen att det är biblioteket i närområdet som är meröppet, det vill säga tidsligt tillgängligt. Detta kan exemplifieras med en intervjuperson vars situation egentligen motsäger detta påstående, då hen inte bor i stadsdelen där det meröppna biblioteket är beläget. Denna intervjuperson bor istället på ett fåtal minuters gångavstånd från ett annat stadsdelsbibliotek (som inte är meröppet). Det längre avståndet till det meröppna biblioteket har resulterat i att intervjupersonen först nu, som pensionär, har börjat använda det meröppna biblioteket, på grund av dess tidsliga tillgänglighet, i samband med att intervjupersonen utför andra ärenden i området där det är beläget (Intervjuperson 3). Upplevelsen av geografiska avstånd är med andra ord inte enbart en fråga om avstånd mätt i kvantitativa mått i relation till bostaden, utan det meröppna bibliotekets närhet till andra aktiviteter eller besöksmål kan också spela roll. Men var bibliotek är geografiskt placerade och vilka bibliotek som implementerar meröppet är trots detta ytterst betydelsefullt för vem som kommer att använda dem (jmf. Koch, Legeby & Abshirini 2017).

På motsvarande sätt som tidspress anges som skäl för att nyttja meröppet framhålls avsaknaden av tidspress som anledning till att inte använda biblioteket under de meröppna tiderna. Framförallt är det personer som är pensionärer och som därmed relativt fritt kan förfoga över sin tid som uppger att de inte ser något skäl till att nyttja biblioteket under meröppet. En intervjuperson som inte är meröppetbehörig och som är pensionär förklarar det på ett kärnfullt sätt: ”Jag har inget behov av det” (Intervjuperson 1), och en annan som inte nyttjar meröppet beskriver sig som ”priviligierad” (Intervjuperson 9) med anledning av att hen själv kan styra över sin tid. En intervjuperson (Intervjuperson 13) som yrkesarbetar menar att hen ändå kan anpassa sig till de bemannade tiderna utan större problem, och därför har denna användare inte gjort slag i saken och skaffat meröppetbehörighet. Att intervjupersonens partner har meröppetbehörighet bidrar dessutom till att intervjupersonens behov av att själv skaffa behörighet minskar, eftersom partnern kan vara behjälplig och till exempel lämna tillbaka material om det skulle behövas. Upplevelsen av att inte ha behov av de meröppna tiderna delas följaktligen av en övervägande majoritet av intervjupersonerna som inte använder biblioteket under meröppet.

Att intervjupersoner som upplever sig ha möjlighet att relativt fritt disponera över sin tid inte ser något skäl till att nyttja det meröppna biblioteket pekar mot uppfattningen att meröppet fungerar som ett komplement till de bemannade öppettiderna. Här skiljer sig dock användarnas beskrivningar åt. Vissa intervjupersoner framhåller att det inte har någon betydelse för dem om biblioteket är bemannat eller inte vid deras besök, medan andra intervjupersoner som nyttjar meröppet beskriver meröppet som en lösning på ett praktiskt problem samtidigt som det bemannade biblioteket framhålls som normen, som i följande utsaga: ”Jag tänker att meröppet är när det inte ryms inom ramen för det här ordinarie, att man inte hinner med” (Intervjuperson 4). Utifrån en liknande utgångspunkt förklarar en annan intervjuperson som nyligen skaffat meröppetbehörighet att detta troligtvis inte kommer att användas så frekvent: ”Det ska nog va om jag får förhinder här så att jag inte kan gå när de har öppet, det skulle nog va det” (Intervjuperson 3).

Flera av intervjupersonerna, både meröppet användare och sådana som endast använder biblioteket under bemannade tider, beskriver mötet med bibliotekarien som betydelsefullt och som orsak till att besök under bemannade tider föredras. ”Det är välkomnande att komma hit. Det är personal som tittar en i ögonen och hälsar välkommen” (Intervjuperson 3), säger exempelvis en intervjuperson. Detta pekar mot att det bibliotek som tillgängliggörs under bemannade och obemannade tider inte är detsamma, eftersom aktörerna spelar andra roller under meröppet. Under obemannade tider får nämligen aktörer i form av teknologiska lösningar som möjliggör användarnas inpassering och åtkomst till bibliotekets material och service en mer framträdande position, samtidigt som aktörer i form av bibliotekarier hamnar i skymundan då de verkar på distans. Detta formar upplevelsen av biblioteket och vistelsen i rummet, vilket kan påverka användarnas bruk av biblioteket. En intervjuperson berättar exempelvis att vistelsen i biblioteket tillsammans med barnet blir relativt kort under meröppet: ”Vi går bara in och ut och gör det vi ska. Just utifrån att det känns litegrann som att man är hemma hos någon som man är husvakt hos, eftersom det inte är någon här som jobbar och man är själv här så blir det lite en annan känsla” (Intervjuperson 4).

Denna utsaga tar fasta på frånvaron av bibliotekarier och det mindre antalet besökare i beskrivningen av besöken under meröppet. Samma intervjuperson beskriver också biblioteket som ”tomt” under meröppet. Det faktum att det generellt är färre användare i biblioteket under dessa tider påverkar därmed upplevelsen av biblioteksrummet. Även andra intervjupersoner talar om att de möter färre personer i biblioteket under meröppet. Exempelvis framhåller en intervjuperson det positiva i att kunna besöka biblioteket på helgen tillsammans med barnet istället för att bara vara hemma i lägenheten, men samtidigt påtalar intervjupersonen att: ”Men, det är bättre när du kommer och det är fler människor tycker jag” (Intervjuperson 2). Denna intervjuperson framhåller också teknikens och maskinernas mer påtagliga närvaro under meröppet. När inte bibliotekarierna är tillgängliga har användarna inget annat val än att nyttja självservicemaskinerna för utlån och återlämning och att använda sig av bibliotekskatalogen för att hitta material. Detta ställer också högre krav på användarens förtrogenhet, både med bibliotekssystemen och tekniken.

Förväntningarna på att användarna i högre grad ska klara sig själva och använda sig av digitala lösningar kan också sättas i relation till en samhällsutveckling där både myndigheter och privata företag ställer allt högre krav på att den enskilde via digitala tjänster ska klara sig själv. Detta är också något som den ovan citerade intervjupersonen reflekterat kring i relation till det meröppna biblioteket:

Vi har inte människor, utan vi har massor av maskiner här; ”gå till den webbsidan och sök efter det”, det är lite konstigt. Även om du går till arbetsförmedlingen eller vägledningscentrum så måste du veta vissa saker, du måste själv förstå vad du behöver och gå dit och du måste själv veta allt, och det är inte enkelt att förstå. Ibland hade det varit bra om du istället hade kunnat fråga någon. (Intervjuperson 2)

Detta aktualiserar frågan om ”tillgänglighet för vem” och visar vikten av att ständigt reflektera kring vem som riskerar att lämnas utanför när det meröppna biblioteket utformas.

Utifrån ovanstående analys av hur meröppet upplevs vara en tillgängliggörare av biblioteksrummet, men där detta rum upplevs annorlunda när centrala aktörer inte är fysiskt närvarande eller tillgängliga för användarna, vill jag nu fördjupa diskussionen av upplevelsen av biblioteket som en särskild plats att vistas på. Därefter diskuterar jag biblioteket som mötesplats.

EN SÄRSKILD PLATS

Flera intervjupersoner betonar betydelsen av biblioteket som en särskild plats att vistas på. Dessa intervjupersoner kommer inte bara till biblioteket för att tillgå material, utan också för att de uppskattar biblioteksrummet och de påtalar den särskilda atmosfär som de menar präglar biblioteket. En intervjuperson uttrycker det som att ”det är nåt visst när man går in i ett rum med böcker” (Intervjuperson 3). En annan säger: ”[Biblioteket] är ett ställe jag är på ofta, just nu i livet i alla fall. Och framförallt för att just här så känns det som att det är ett väldigt mysigt bibliotek/.../ det är lugnt och skönt och man kan sitta och bara vänta om det är det man behöver. Jag gillar det” (Intervjuperson 14). Både intervjupersoner som använder sig av meröppet och sådana som inte gör det berättar om den avslappnade stämning som de menar kännetecknar biblioteket. En intervjuperson säger: ”...jag kan inte koppla av på samma sätt [hemma] som jag kan här. Så det här är på nåt sätt, utöver tidningsläsning och bokläsning, så är detta en viloplats för mig, en rastplats. En zon där jag kan vara i fred i lugn och ro” (Intervjuperson 1). En annan intervjuperson berättar om den roll som vistelsen i biblioteket kan spela: ”Ibland om man är arg eller ledsen hemma så behöver man gå någon annanstans. Och det kanske är sent och kanske kallt att promenera. Då går man till biblioteket och tittar på böcker” (Intervjuperson 6). I dessa utsagor beskrivs biblioteksrummet som en plats för avkoppling och frid, samtidigt som intervjupersonerna understryker att det är en annan plats än hemmet. Denna andra plats är samtidigt, i den här kontexten, inte relaterad till arbete eller social gemenskap, utan snarare till privatlivet och avskildhet.

Inom biblioteksforskning har biblioteksrummet ofta beskrivits med sociologen Oldenburgs begrepp ”tredje plats”, som då syftar på en plats om inte är hemmet och inte arbetet, utan just en tredje plats för sociala möten och interaktion (se ex. Aabø & Audunsson 2012; Fisher et al. 2007). Oldenburg själv exemplifierar tredje platser med kommersiella platser som kaféer och barer. Detta skiljer Oldenburgs definition av begreppet tredje plats från bland andra Dehaene och De Cauters (2008) definition som jag använder mig av i denna analys. Med tredje plats avser jag istället, i enlighet med Dehaene och De Cauter, en slags ”sektariserade heliga platser”, det vill säga platser som varken är ekonomiska eller privata där användarna är utanför hemmets sfär, men där de samtidigt kan undkomma marknadsekonomin krav på produktivitet och effektivitet (Dehaene och De Cauter 2008; Engström 2019). Detta exemplifieras i utsagorna ovan, där intervjupersonerna framhåller biblioteket som en plats annan än hemmet där de kan vila och ta det lugnt.

I det sammanhanget framhålls också bibliotekets mångfald av funktioner, som i följande utsaga: ”Det [biblioteket] är ett andra hem! Det är precis så, ett andra hem. Det är ett ställe dit jag kan gå med min son, där jag kan träffa andra människor, där jag kan vara själv för att organisera något, kanske på datorn. Eller kanske titta på böcker” (Intervjuperson 2). Jag menar att detta heterogena utbud som biblioteket tillhandahåller är utmärkande för biblioteket, och det är också något som skiljer ett bibliotek från de platser Oldenburg beskriver som ofta är inriktade mot en specifik form av verksamhet. Denna mångfald av tjänster som biblioteket tillhandahåller beskrivs träffande när en intervjuperson berättar om den betydelse biblioteket hade när intervjupersonen kom till en flyktingförläggning i Sverige för fyra år sedan:

Jag bodde nio månader i skogen, mitt i skogen, så det var långt till biblioteket. Men varje gång jag åkte till närmaste byn går jag till biblioteket. Jag tycker om att vara där. Det är skönt. Jag lånar böcker, spelar schack. Jag tycker om att spela schack också. Man kan också kopiera och skriva ut det man behöver. Nyanlända måste alltid rapportera till arbetsförmedlingen, det kallas aktivitetsrapport. Då måste jag skriva ut ett papper eller om de får försörjningsstöd måste de också lämna in kontoutdrag. Det

här brukade jag också skriva ut på biblioteket istället för att gå till banken, för det kan ta lite lång tid och det kostar också. Här kostar det bara tre kronor. (Intervjuperson 6)

Mångfalden av funktioner kan också förstås som att en viss typ av aktivitet – såsom läsning – kan vara en del av flera olika nätverk, vilket skapar flytande gränser mellan dels olika aktiviteter och områden i biblioteksrummet, och dels mellan olika syften med aktiviteten (Kim 2019, ss. 262-266). Biblioteket rymmer alltså i sig flera olika nätverk av aktiviteter, såsom att umgås, att spela eller pyssla, att läsa och att handha dokument (exempelvis kopiera). Dessa aktiviteter kan i sin tur ha olika syften, såsom att utbilda sig, att möjliggöra avkoppling eller att få en inkomst. I diskussionen ovan betonas det att biblioteket möjliggör aktiviteter som bidrar till att uppföra biblioteket som en särskild plats för avkoppling och reflektion, en plats som är skild från hemmet och från arbetet. Men mångfalden av roller innebär alltså att aktiviteterna som utförs i biblioteket också, i andra sammanhang, kan sammankopplas med arbete eller studier. I utsagan ovan beskriver exempelvis intervjupersonen upplevelsen av att kunna vara i biblioteket och spela schack, men också vikten av att kunna skriva ut aktivitetsrapporter och andra dokument som behövs i kontakten med svenska myndigheter. Medan aktiviteten att spela schack ingår i nätverk med sociala relationer knyts aktiviteter som att skriva ut aktivitetsrapporter till nätverk kopplade till olika myndigheter och formella krav. Detta understryker bibliotekets skiftande karaktär och mångsidighet, samtidigt som det visar på den mångtydighet som präglar biblioteket; biblioteket är varken enbart en plats för avkoppling och fritid eller en plats enbart för arbete och utbildning – det är en plats för både och.

Denna heterogena användning av biblioteket underlättas av de meröppna tiderna, i och med att den tidliga tillgängligheten till rummet utökas. Därmed kan studenter nyttja biblioteket under morgnar och kvällar för att studera i lugn och ro samtidigt som några användare njuter av en tidskrift om ett ämne de är särskilt intresserade av. Andra uppskattar möjligheten att möta andra, vilket följande utsaga vittnar om:

Jag tycker det är något viktigt med meröppet, och det är att den här staden är väldigt tyst och allt stänger klockan fem. Men i och med meröppet så kan vi vara kvar [i biblioteket]. För mig är det väldigt konstigt, för jag kommer från Rio de Janeiro, en stor stad där allt är öppet dygnet runt men när jag kom hit var allt stängt – var är alla människor? Så när vi kom till Klostergårdens bibliotek och såg att det var ljust tänkte jag, ”åh, där kan jag träffa människor!”. (Intervjuperson 2)

Medan vissa intervjupersoner tar fasta på att biblioteket kan erbjuda avskildhet poängterar intervjupersonen ovan möjligheten till social interaktion. Denna mångsidighet är inte självklar, utan bygger på hur nätverken som uppför biblioteket stabiliseras. Jag menar att utsagorna ovan visar att biblioteket erbjuder möjligheter till skiftande aktiviteter utan några fasta gränser mellan olika områden, vilket visar att biblioteket i hög utsträckning stabiliseras via *förhandling* (Kim 2019). För vissa användare kan meröppet fungera som en förstärkning av aktiviteternas flytande karaktär, genom att bibliotekariens frånvaro öppnar upp rummet än mer för användarnas egen administration av rummet (jmf. Engström 2019). För andra användare, som inte själva förmår administrera biblioteksrummet, kan istället meröppet upplevas vara fast snarare än flytande med *ålagda aktiviteter* (Kim 2019), eftersom bibliotekarien inte på plats kan hjälpa till att anpassa rummet eller att tillgå material efter användarens individuella behov och önskemål.

BIBLIOTEKET SOM MÖTESPLATS

När bibliotekets relevans för lokalsamhället diskuteras är bibliotekets roll som mötesplats central. Platsen som biblioteket utgör är inte enbart en fysisk byggnad, utan platsen uppförs i samverkan mellan bland annat det fysiska rummet, materialet, tekniken, styrdokument,

användarna och bibliotekarierna. Bibliotekslagen stadgar att bibliotek är för alla och statistiken för Folkbiblioteken i Lund antyder ökande besöksstal (Folkbiblioteken i Lund u.å.). Observationsstudien som genomfördes 2018 visar också att en stor andel användare nyttjar biblioteket i grupp (Ögland 2018). För intervjupersonerna fyller biblioteket roller i deras sociala liv, där biblioteket för vissa är just en mötesplats – också med främmande människor, medan andra träffar på bekanta i biblioteket och ytterligare andra nyttjar biblioteket för samvaro med familjemedlemmar. En intervjuperson berättar om den centrala roll biblioteket som mötesplats har:

Jag tycker att det är en fundamental plats där du kan träffa folk du inte känner. Till exempel mötte jag en kille där från Brasilien som arbetar här och som ville prata med min man som arbetar på restaurang. Vi hade tre restauranger i Brasilien, så vi kan administrativa saker som import och export och sånt. Så vi möttes under meröppet i biblioteket. För jag känner inte honom, så vi möttes inte i mitt hem. (Intervjuperson 2)

En annan intervjuperson uttrycker det som att: ”Jag har ingen annan plats där jag träffar människor, det är bara här” (Intervjuperson 11). Detta understryker den allt viktigare roll biblioteket får när andra mötesplatser i samhället försvinner.

För intervjupersonerna som har flyttat till Sverige från andra länder blir biblioteket en arena för att knyta sociala kontakter och en viktig plats för att bli en del av nätverk som sammankopplas med livet som svensk:

Den första platsen jag gick till när jag kom till [stadsdelen], det var biblioteket. /.../ de som bodde med mig på Migrationsverkets boende berättade att man kan träffa människor på biblioteket och man kan gå på språkkafé om man vill bygga relationer och träffa svenskar. Det var det som vi behövde där. De som bodde med mig är från andra länder, så det kändes som att man fortfarande bor i Syrien eller Irak. Jag behövde gå ut och träffa människor. (Intervjuperson 6)

Även de andra intervjupersonerna från andra länder framhåller både vikten av att biblioteket tillgängliggör material för att lära sig svenska, såsom läroböcker för SFI och lättlästa böcker, och möten med svensktalande. ”Vi har ingen familj här [i Sverige], så jag tror det är bra för min son att lära känna den lokala kulturen. Det är viktigt att ha svenska vänner och så. Så jag går till biblioteket för att känna mig som en del av något, för vi har inte något ’farmors hus’, om du förstår” (Intervjuperson 2). I mötet med det svenska samhället, som biblioteket representerar, aktualiseras återigen vikten av de enskilda aktörerna som tillsammans gör biblioteket, såsom biblioteksrummet, materialet och bibliotekarierna, då de allihop bidrar med såväl sociala som informativa och kulturella aspekter.

Jag nämner ovan att intervjupersonerna berättar att biblioteket inte bara fyller en social roll i kontakten med det svenska samhället, utan biblioteket har en avgörande funktion för mötet med det svenska språket. Samtliga intervjupersoner som har flyttat till Sverige har använt sig av bibliotekets material för att lära sig svenska, vilket intervjupersonen som varit fyra år i Sverige berättar om:

Jag började med såna här lättlästa böcker. Det finns också böcker på arabiska, de är också bra att låna. /.../ Jag fick inte en plats på SFI när jag kom till Sverige. Jag fick plats på SFI först ungefär två år efter jag kom till Sverige. Och biblioteket är en bra plats att läsa sig svenska. (Intervjuperson 6)

Men bibliotekets sociala roll är inte bara betydelsefull för den som vill lära sig det svenska språket. Flera intervjupersoner betonar att biblioteket är en mötesplats för alla i lokalsamhället,

oavsett födelseland eller ålder. En intervjuperson uttrycker det så här: ”Det är ungdomar, det är äldre, det är invandrare, det är allt. Det är det som är så fint. Det är en rörlighet åldersmässigt. Det är liksom en väldig rörlighet, socialt sätt” (Intervjuperson 1).

I utsagorna ovan är biblioteket en plats som möjliggör möten mellan personer som tidigare inte kände varandra, men biblioteket kan också vara en plats att umgås på för vänner eller familj. En intervjuperson berättar att biblioteksbesök har blivit en viktig gemensam aktivitet för intervjupersonen och dennes barn i vardagen: ”Det brukar vara vår grej att göra tillsammans. [Barnets] och min” (Intervjuperson 7). En annan intervjuperson (Intervjuperson 2) berättar att just de mer öppna tiderna möjliggör biblioteksbesök för hela familjen, eftersom en av de vuxna arbetar under de tider biblioteket har bemannade öppettider, men under meröppet kan de gå till biblioteket ihop. I dessa exempel blir biblioteket en plats där banden inom familjer kan stärkas. Biblioteket kan dessutom möjliggöra möten med personer som varken är totala främlingar eller nära vänner eller familjemedlemmar. En intervjuperson berättar exempelvis att hen brukar stöta på föräldrar till barn som går på samma skola som intervjupersonens egna barn i biblioteket. En annan intervjuperson beskriver hur ”kända ansikten” ofta påträffas på biblioteket: ”Jag är gammal lundabo. Så vissa har man aldrig...man vet inte vad de heter, men /.../ det är liksom vissa människor som man tjabbar lite med så här, man skojar lite med” (Intervjuperson 3).

Några intervjupersoner uttrycker också en önskan om att bibliotekets roll som mötesplats kunde stärkas än mer. Inte minst efterfrågas mer verksamhet för vuxna med barn i äldre förskoleåldern, då flera har upplevt att det finns aktiviteter för föräldralediga med barn, men när barnen blivit så gamla att de har börjat förskolan och de vuxna har återgått till arbetet så har intervjupersonerna svårare att hitta aktiviteter att samlas kring i biblioteket, vilket följande utsaga är ett uttryck för:

Men det är klart att man skulle kunna, med tanke på att det inte finns så mycket annat här [i byn], är det klart att man skulle kunna göra det mer barnvänligt så att de skulle vilja vara här mer. Det tänker jag överlag om hela det här medborgarhuset att det finns ju inget kafé, jag tror att om det hade funnits någon sådan verksamhet så hade man rört sig mer här och kanske gjort det mer till en mötesplats, på ett annat sätt. (Intervjuperson 4)

Önskan att stärka bibliotekets roll som mötesplats anknyter också till diskussionen om att färre besöker biblioteket under meröppet. Intervjupersonen som citeras ovan menar att biblioteksrummet hade kunnat utformas så att det i högre utsträckning uppmuntrade till längre vistelser i biblioteket. Intervjupersonen berättar om en gång hen besökte biblioteket tillsammans med sitt barn efter en lovaktivitet då ett nytt pussel var framlagt på ett bord, vilket genast fångade barnets uppmärksamhet så att de därför stannade kvar i biblioteket mycket längre än vad de annars hade gjort (Intervjuperson 4). På stadsdelsbibliotek där intervjupersonerna upplever att det finns ett relativt rikt utbud av pyssel och liknande material beskriver de också att barnen ägnar en stund under biblioteksbesöket åt att leka.

Flera intervjupersoner med barn framhåller dessutom bibliotekens programverksamhet som betydelsefull. En intervjuperson som var föräldraledig i två månader under sommaren med sitt barn berättar om hur de kunde besöka två eller tre aktiviteter varje dag (Intervjuperson 11). En annan intervjuperson (Intervjuperson 14) har varit på påsk- och julpyssel med sina barn och en tredje (Intervjuperson 7) planerar att delta i programverksamheten på biblioteket för första gången i samband med att en pysseldag för barn arrangeras. När sådan programverksamhet för barn planeras finns det anledning att reflektera kring hur olika användargrupper kan inkluderas i dessa. En intervjuperson som själv kom till Sverige relativt nyligen menar att

programverksamhet där de vuxna exempelvis kan delta i språkkafé medan sagostunder eller liknande organiseras för barnen hade möjliggjort ett ökat deltagande av nyanlända (Intervjuperson 6).

TILLGÄNGLIGHET: MATERIALET

Jag diskuterar ovan hur meröppet medför en ökad tillgänglighet till biblioteket som plats, samtidigt som platsen som tillgängliggörs under meröppet delvis skiljer sig åt från platsen som tillgängliggörs under bemannade tider eftersom bibliotekarierna under meröppet inte är fysiskt närvarande för användarna. Den ökade tillgängligheten till biblioteksrummet som meröppet ger innebär samtidigt en ökad tillgänglighet till materialet, men även denna tillgänglighet har en särskild karaktär när bibliotekarier inte är fysiskt närvarande och förmedlar materialet. Detta avser jag att diskutera i följande avsnitt där jag först diskuterar användarnas tillgång till materialet och meröppets betydelse för detta i avsnittet *Att tillgå material*, för att sedan fokusera analysen och i tur och ordning diskutera hur materialet tillgängliggörs för barn, i stycket *Glädjen i att välja*, och sedan hur det tillgängliggörs för vuxna under meröppet, i stycket *Tillgänglighet för vuxna*.

ATT TILLGÅ MATERIAL

Flera av de äldre personerna jag har intervjuat använder regelbundet meröppet för att tillgå dagstidningar och tidskrifter. ”De har både Dagens Nyheter och Sydsvenskan här så jag går in och sitter och läser”, förklarar en intervjuperson (Intervjuperson 3). En annan intervjuperson berättar att hen besöker biblioteket nästan varje dag för att läsa tidningar, men också för att låna böcker och använda datorerna och maila barn och barnbarn som bor i andra städer (Intervjuperson 12). Intervjupersonen förklarar att om syftet med besöket är att återlämna eller låna en bok eller skicka e-post så kan besöket lika gärna göras under meröppet, men om intervjupersonen exempelvis ska beställa en bok så görs besöket under bemannade tider. Detta visar återigen hur biblioteket som plats och materialet som tillgängliggörs är ett görande i vilket bibliotekariens *bibliotekande* är en avgörande komponent. Utifrån intervjupersonens syfte med det specifika besöket kan hen därför välja att förlägga det till tider då bibliotekariens aktiva medverkan kan tas i anspråk, eller till tider då det räcker att scenen är förberedd (av bibliotekarien) så att intervjupersonen själv kan tillgå det material och de tjänster som efterfrågas. Även under meröppet präglas med andra ord användarens upplevelse av bibliotekandet, men då tillgår användarna material som inte är i en process av görande där bibliotekarien är tillgänglig, utan istället möter användarna slutprodukten av denna process genom materialets placering i hyllan, genom skyltningen, genom eventuell information i anslutning till materialet, eller liknande. Detta kan beskrivas som ett bibliotekande på distans.

När bibliotekarier bibliotekar på distans blir tillgängliggörandet av materialet i högre utsträckning statiskt och aktiviteterna ålagda, då bibliotekarien förlorar möjligheten att anpassa förmedlingen till individuella användare och specifika situationer. Uttryckt på ett annat sätt; när användaren besöker biblioteket under bemannade tider tillgängliggörs materialet i en pågående process som involverar biblioteket som plats (med en viss utformning av rummet och en viss placering av materialet på hyllorna), teknik (såsom självservicemaskiner där användare kan låna och återlämna material, datorer med bland annat tillgänglig bibliotekskatalog och databaser), användare (med önsknings och behov) samt bibliotekarier (som agerar i den specifika situationen – inkluderande platsen, tekniken och användarens behov och önskemål). I denna process kan bibliotekarien förändra biblioteket som plats, genom att till exempel vid behov flytta på något som står i vägen eller ta fram en pall för att nå material på översta hyllan,

vara behjälplig med tekniken, genom att till exempel visa hur en sökning kan göras i bibliotekskatalogen samt möta upp användarens önsksningar och behov genom fördjupade referenssamtal. När användaren besöker biblioteket under meröppet tillgängliggörs materialet i en mer statisk process som förutom bibliotekarierna involverar samma aktörer (det vill säga biblioteket som plats och tekniken), men det är bara användaren själv som på ett medvetet och reflekterande sätt kan agera gentemot dessa i och med att bibliotekarien är otillgänglig för användaren. Med andra ord så kommer användaren, oavsett vem det är, att möta materialet på den plats det har placerats, med den information som finns tillgänglig. I det här sammanhanget framstår det som att möjligheterna till ett mer flytande och anpassningsbart tillgängliggörande av materialet, där stabiliseringen präglas av förhandling, är större under bemannade tider (jmf. Kim 2019).

Beroende på vilket material som användaren önskar eller är i behov av och beroende på vem användaren är så får detta olika konsekvenser. För användare som enbart kommer till biblioteket för att läsa en viss dagstidning har det kanske ingen större betydelse om bibliotekarien är närvarande eller inte eftersom användaren vet vad hen efterfrågar och hur detta kan tillgås. Detta kan exemplifieras med utsagan som refereras ovan, i vilken intervjupersonen (Intervjuperson 12) förklarar att vid vissa biblioteksbesök så spelar det ingen roll om det är meröppet eller inte, och vid sådana tillfällen är den utökade tidliga tillgängligheten bara positiv. Men vid andra tillfällen, som när samma intervjuperson är i behov av hjälp av en bibliotekarie för att beställa eller reservera böcker, så blir den meröppna organisationen av biblioteket ett hinder.

Att, som intervjupersonen ovan, behöva hjälp av en bibliotekarie för att beställa eller reservera böcker är något som också flera andra intervjupersoner berättar om. Flera av dem använder knappt bibliotekskatalogen överhuvudtaget. Istället hittar och tillgår de materialet på hyllorna genom att helt enkelt gå till den plats i biblioteket där de vet att böcker de brukar läsa är placerade och ögna igenom hyllorna och leta efter sådant som fångar deras intresse. Eftersom stadsdelsbiblioteken i Lund som har meröppet är relativt små och översiktliga framstår det här som en rimlig strategi. Flera intervjupersoner berättar att de sedan gärna bläddrar i böckerna innan de bestämmer sig för att eventuellt låna dem. Detta bläddrande upplevs också i sig som något positivt: ”Det här att kunna hålla den [boken] i handen, att man kan läsa på ryggarna, man kan ta fram en bok, läsa baksidestexten och bli lite nyfiken. Det är lite grand som att gå i en riktig affär” (Intervjuperson 3).

Om materialet istället tillgås i bibliotekskatalogen ser praktiken helt annorlunda ut. Då måste användaren redan på förhand veta något om, eller ha bestämt sig för, vad som önskas, exempelvis om det är litteratur av en viss författare eller ett visst ämne, för att utifrån detta formulera en sökfråga. Sedan måste användaren välja material utifrån den information som delges i gränssnittet, såsom en kort text om innehållet och möjligtvis också en bild på framsidan. En intervjuperson berättar om hur fel det kan bli när material lånas utan någon föregående visuell eller taktill kontakt med det fysiska materialet, då intervjupersonen nyligen beställde en roman från Stadsbiblioteket: ”...jag lånade faktiskt Hans Falladas bok, och du, den var så tjock! Den var över tusen sidor. Jag kom hit, men när jag fick se den, du jag orkar inte ens bära hem den!” (Intervjuperson 12). Resultatet blev därför att intervjupersonen återlämnade boken direkt, utan att ha läst den.

Att många användare ögnar igenom hyllorna, vilket också benämns med det engelska ordet ”browsing”, är väl belagt inom biblioteks- och informationsvetenskap där möjligheten till *serendipitet*, vilket kan beskrivas som att mer eller mindre slumpmässigt upptäcka information

genom att exempelvis titta på bokryggarna i hyllan, framhålls (se ex. Cook 2018). I analysen av mina intervjuer ser jag hur praktiken att ögna igenom hyllorna i sökandet efter intressant material aktualiserar svårigheter för två grupper av användare under meröppet: 1) Barn, och framförallt barn som letar efter litteratur på andra språk eftersom urvalet av material på andra språk än svenska på de enskilda stadsdelsbiblioteken är relativt litet. 2) Användare med annat modersmål än svenska och/eller med begränsad kännedom om litteraturen som vanligen förekommer på svenska bibliotek, eftersom val av material genom att ögna igenom hyllorna delvis bygger på associationer och viss kännedom om till exempel vilken typ av litteratur en författare skriver. Jag kommer nu att utveckla mitt resonemang kring detta genom att först diskutera hur barn med olika förutsättningar tillgår material under meröppet och därefter hur vuxna med olika förutsättningar gör detta.

GLÄDJEN I ATT VÄLJA

Samtliga vuxna med barn som jag har intervjuat för denna studie berättar att deras barn lånar en stor mängd böcker och att detta är intervjupersonens främsta skäl till att besöka biblioteket. En intervjuperson med två barn, där framförallt det ena läser mycket, beskriver behovet av biblioteket på följande sätt:

Min dotter tycker om att låna böcker. Vi lånar en bok och när de [barnen] har ätit mat när de är färdiga efter skolan så börjar hon att läsa. När hon är färdig vid åtta så lämnar vi boken fort. Jag vill inte behålla den, jag tänker att någon annan kanske vill låna den. Och samtidigt kan vi låna en annan bok. (Intervjuperson 11)

Detta sätt att nyttja biblioteket möjliggörs av de meröppna tiderna, eftersom det bibliotek som intervjupersonen nyttjar stänger de bemannade tiderna som senast klockan sju på kvällen. Samma intervjuperson berättar också att barnet framförallt väljer böcker genom att ögna igenom böckerna på hyllorna och bläddra i dem. Även de andra intervjupersonerna med barn berättar om hur deras barn väljer böcker genom att botanisera bland hyllorna eller i backarna med bilderböcker och sedan kompletterar de vuxna ibland barnens egna val med ytterligare böcker, vilket en intervjuperson berättar om:

Han brukar leta upp böcker han vill läsa och utefter det så försöker jag välja nån annan. Han brukar hamna på faktaböckerna för det gillar han väldigt mycket. Så han brukar ha faktaböcker då om hajar och traktorer och då försöker jag hitta en annan stil. (Intervjuperson 7)

En annan intervjuperson beskriver på liknande sätt hur barnet väljer bilderböcker: ”Treåringen brukar springa in och börja leta i de här lådorna som är på hennes nivå. Och där samlar hon in böcker som hon tycker ser roliga ut och lägger dem i en hög” (Intervjuperson 14). Denna beskrivning visar tydligt hur barnets val av böcker involverar kroppsliga och materiella praktiker.

Att barn letar efter böcker de vill titta i, läsa och låna genom att först titta på framsidan och sedan bläddra i dem framstår nog för många som en självklar praktik och de barn jag ser under mina observationer i biblioteket gör just så. Framsidan ger en tydlig bild av bokens innehåll och de något äldre barnen lär sig snabbt att hitta var exempelvis faktaböcker om djur är placerade i biblioteket så att de kan välja mellan dessa. Men för barn som letar efter material på andra språk än svenska möter denna praktik av att botanisera i det fysiskt tillgängliga beståndet motstånd. På varje enskilt stadsdelsbibliotek är nämligen urvalet av böcker på andra språk än svenska relativt begränsat, även om beståndet på Folkbiblioteken i Lund i sin helhet är desto rikare. En vuxen med annat modersmål än svenska som besöker biblioteket tillsammans med sina barn berättar att hen hade velat se ett större utbud av barnböcker på arabiska i biblioteket:

I: ...Det finns Alfons och Pippi, men inte så många. De [intervjupersonens barn] har läst alla med lätt text, det finns inte fler. Därför lånar vi bara med svensk text, vi lånar bara svenska böcker.

Jag: Att beställa böcker på arabiska från andra bibliotek, tycker du att det är krångligt?

I: Jag har inte frågat dem [bibliotekarierna]. För när vi kommer hit väljer hon [barnet] alltid. Hon letar efter böcker och hon väljer själv.

(Intervjuperson 11)

Om detta barn ska få tillgång till det samlade utbudet av böcker på andra språk än svenska (i det här fallet arabiska) som finns i bibliotekets bestånd men är placerat på andra bibliotek så måste med andra ord barnets egna letande i hyllorna ersättas med att en vuxen aktivt bistår med att välja ut böcker och beställa dem från andra bibliotek. Därmed fräntas barnet den delaktighet och glädje som finns i att själv kunna bläddra bland fysiska böcker, välja en bok, titta i den och bestämma sig för att låna just den. För barnet som vill botanisera i bilderbokstrågen och plocka ut böcker att lägga i högar på golvet riskerar en stor del av glädjen med biblioteksbesöket därmed att gå förlorad. Att barnböcker på andra språk än svenska de facto är tillgängliga på andra bibliotek än det som ligger i närheten av barnets hem kan därmed för vissa barn stanna vid en teoretisk tillgänglighet. Inte minst riskerar detta att bli fallet under meröppet, då det under dessa tider inte finns en bibliotekarie på plats som annars med hjälp av exempelvis bilder på bokens framsida och historier om vad de handlar om aktivt hade kunnat förmedla dem till barnet och sedan vid behov hjälpa till att beställa dem.

För intervjupersonerna vars barn är lite äldre fyller bibliotekarien en annan viktig roll. Dessa intervjupersoner berättar att deras barn läser böcker som ingår i serier. Så länge det finns fler böcker i denna serie kan de vuxna relativt enkelt hjälpa barnen att hitta dem i hyllan, men när serien är slut berättar flera intervjupersoner att de har svårt att själva hitta alternativ till barnen. Intervjupersoner berättar att det är i sådana situationer som de har fått värdefull hjälp från bibliotekarier när de varit i biblioteket under bemannade tider:

I: Hon [barnet] fick hjälpa till att sätta tillbaka lite böcker. Och det var väldigt bra bemötande av henne. Hon fick verkligen bli sedd och ge uttryck för hennes intressen i böcker. Så de kunde guida henne jättemycket. Så, ja hon har då snöat in och kört hela den serien. /.../

Jag: Hur gör du med tips på nya serier när det är meröppet?

*I: Då brukar vi titta där borta där de andra står, så då chansar vi lite helt enkelt.
(Intervjuperson 4)*

Att träffa rätt och hitta en bok som fångar barnets intresse är särskilt viktigt om barnet upplever att läsningen är svår eller tråkig. En intervjuperson berättar att dennes barn har det ”motigt” med läsningen och i det sammanhanget har bibliotekarien varit till stor hjälp: ”De lättlästa böckerna intresserar inte honom längre. Så då gäller det att hitta böcker som är för hans åldersgrupp men som ändå inte är för svåra. Så då har jag pratat en hel del med [bibliotekarien] och hon har tipsat. För den kunskapen har ju inte jag” (Intervjuperson 14). Här aktualiseras frågor om hur litteratur kan förmedlas till barn i grundskoleåldern under meröppet, och framförallt till barn som är i behov av mer stöd för att hitta material som intresserar dem. Jag återkommer till denna fråga i min avslutande diskussion.

TILLGÄNGLIGHET FÖR VUXNA

Jag beskriver ovan hur barn väljer böcker genom att titta på bokens framsida och kanske också bläddra i dem. På liknande sätt väljer många vuxna böcker, men de bläddrar oftast inte slumpmässigt i böcker som är placerade i olika avdelningar i biblioteket. Istället tittar de på en viss genre av litteratur, på material under en viss utbrytning, såsom exempelvis ”spänning” eller ”biografier”, eller så tittar de på material skrivet av en viss författare. Att bibliotekarierna arbetar med utbrytningar för att öka tillgängligheten till materialet är inte en ny företeelse. Men under meröppet ökar behovet av att bibliotekarien bibliotekar på distans med hjälp av exempelvis utbrytningar och skyltning för att förmedla materialet till användaren även i sin frånvaro. Detta är också något som användarna uppmärksammar: ”En gång minns jag att jag letade efter filmer och det var en liten lapp som stack upp ’Anna rekommenderar’, för hon är bibliotekarie. Jag tänkte att om hon rekommenderar den ska jag se den, så de kan kommunicera på det sättet också!” (Intervjuperson 13).

En annan intervjuperson berättar att hen inte brukar fråga bibliotekarien om tips eftersom hen inte tycker sig behöva det och förklarar: ”Nej, jag inbillar mig själv att jag vet vad jag vill ha” (Intervjuperson 3). Ändå tittar intervjupersonen ofta på hyllan med tips på böcker med olika teman och intervjupersonen berättar sedan att: ”Ja, jag hittade en liten bok där för några veckor sedan [och lånade den]” (Intervjuperson 3). Detta visar hur intervjupersonen skiljer mellan att fråga bibliotekarien om tips och att ta del av de tips som bibliotekarien ger genom organisationen av och skyltningen i biblioteksrummet. Det är inte denna intervjuperson ensam om, utan flera intervjupersoner säger att de sällan frågar bibliotekarien om lästips, samtidigt som de gärna ögnar igenom hyllorna med olika utbrytningar (se också Engström 2019). Under observationerna i biblioteksrummet ser jag också att många användare ögnar igenom hyllorna med utbrytningar och tips. Användarna kan också nyttja varandra för att få inspiration om intressant material. Under observationerna ser jag hur några tittar igenom böckerna som har återlämnats och en intervjuperson berättar: ”Men sen brukar jag alltid titta på reservationshyllorna och se ’oh, titta vad folk har reserverat!’, för där brukar man se det senaste” (Intervjuperson 13).

Det finns också användare som gärna diskuterar val av litteratur med bibliotekarien. En intervjuperson (Intervjuperson 13) deltar i en bokcirkel på biblioteket som bibliotekarien håller i och får därigenom regelbundet tips om böcker. Andra intervjupersoner berättar att de ofta tar hjälp av bibliotekarien i valet av litteratur, och att denna möjlighet saknas under meröppet: ”Det som jag saknar under meröppet är att få tips från bibliotekarien. Ibland väljer jag tre böcker och sen går jag till bibliotekarien och får tips om vad boken handlar om, om vilken som är lättast att läsa och om vem som är den bästa och den mest kända författaren” (Intervjuperson 6). Detta säger en intervjuperson som kom till Sverige relativt nyligen och som har ett annat modersmål än svenska. Det ökar behovet av information om böckernas svårighetsgrad, men det påverkar också förutsättningarna att själv navigera i biblioteket. En stor del av skönlitteraturen i biblioteken som ingår i denna studie, liksom på de flesta folkbibliotek i Sverige, är skrivna av författare från Sverige, Norden eller de angloamerikanska länderna. Det är troligt att användare från andra delar av världen är mindre bekanta med dessa författare och därmed får de mindre information om de själva ögnar igenom hyllorna jämfört med en person som är uppväxt i Sverige och som exempelvis troligen associerar Björn Ranelid eller Camilla Läckberg med visst innehåll eller en viss genre, oavsett om de själva har läst någon av deras böcker. Det är också troligt att eventuella referenser till annan litteratur som nämns på baksidestexter och liknande hänvisar till litteratur från Sverige, Norden eller de angloamerikanske länderna. Det är därför betydelsefullt att ställa sig frågan ”tillgänglighet för vem?” vid utbrytningar och annan

skyltning i biblioteket och ta särskild hänsyn till användare med annat modersmål än svenska, med kännedom om annan litteratur än den som är mest läst i Sverige.

BIBLIOTEKET I LOKALSAMHÄLLET

I detta tredje avsnitt analyserar jag tre aspekter av bibliotekets roll i lokalsamhället. I det första stycket tar jag utgångspunkt i bibliotekets roll att främja demokrati genom att fritt tillgängliggöra information. Därefter analyserar jag bibliotekets samverkan med andra föreningar och institutioner med utgångspunkt i en intervju med en förening och en intervju med en förskoleanställd. I det sista stycket analyserar jag användarnas upplevelse av trygghet och otrygghet i biblioteksrummet.

FRI TILLGÅNG TILL INFORMATION

Utkastet till nationell biblioteksstrategi betonar bibliotekets fundamentala roll för demokratin och för den enskildes möjlighet att verka i samhället (Fichtelius et al. 2019). Detta är också något som intervjupersoner explicit tar fasta på i mina samtal med dem, som i följande utsaga: ”Det [biblioteket] är en demokratisk fråga och en bildningsfråga. Ett bibliotek ska vara till för alla. Ingen medborgare ska kunna säga att det är för dyrt” (Intervjuperson 1). En annan intervjuperson beskriver biblioteket som ”en av få platser idag där man kan mötas i demokratiskt ljus”, och utvecklar sitt resonemang:

I biblioteket är du inte den eller den eller dömd för det eller det. Utan där alla är välkomna och där man bejakar allt/.../I ett hårdnande samhällsklimat så kanske biblioteket blir viktigare och viktigare, just för att det kan bejaka mångfalden och demokratin som ska ha spelutrymme. (Intervjuperson 9)

Dessa två utsagor tar fasta på biblioteket som ett demokratiskt rum där alla kan mötas, men också den fria tillgången till information. Detta understryks av en tredje intervjuperson, som är relativt nyinflyttad till Sverige och Lund, som framhåller betydelsen av att biblioteket tillgängliggör information om vad som sker i staden och i stadsdelen där intervjupersonen bor: ”/.../de har massor av information och det är viktigt eftersom jag lever här. Det [att besöka biblioteket] är ett väldigt bra sätt att hålla sig informerad om vad som pågår i staden” (Intervjuperson 2). Denna informationsförmedlande roll handlar om att tillhandahålla informationsteknologi och annan teknik, såsom kopieringsmaskiner, men också om att vara behjälplig i användandet av teknologin. I det sistnämnda sammanhanget handlar det om att bibliotekandet behövs för att nätverket som innefattar aktiviteten informationsförmedling ska bli förståelig och användbar för en enskild användare som själv saknar de kompetenser som krävs, vilket följande utsaga beskriver:

Och det är så att bibliotekspersonalen här är oerhört vänliga och tillmötesgående när man vill ta fotostatkopior och färgkopia, de är väldigt hjälpsamma, och det är jag väldigt glad för. För i den åldern jag är och lite tankspridd så behöver man hjälp med den nya datortekniken. Om det är så att jag vill sätta mig vid en dator och skriva ut ett tal eller nånting då är det svårt för mig som inte själv är datorkunnig och har dator. Då får jag hjälp här, de hjälper till hur man gör, hur man går in, hur man avslutar, och så vidare. Och det är en hjälp jag är väldigt tacksam för. (Intervjuperson 1)

På liknande sätt beskriver en annan intervjuperson vikten av en närvarande bibliotekarie i det här sammanhanget:

I: Där [på universitetsbiblioteket] är de mer restriktiva med servicen, där vill de mer undervisa att 'det gör du själv så'. Men frågar man så är de bra där också tycker jag. Jag är lite dum på det digitala, eller spelar lite dum för då får man hjälp.

Jag: Vad är det du uppskattar med att få hjälp?

I: För mig är det enklare. Jag kan bli förvirrad av för mycket sök hit och dit och så funkar det kanske inte. Jag är så pass gammal att jag tycker det är viktigt det som alltid har varit. Det personella. Relationerna. Det uppskattar jag.

(Intervjuperson 9)

För att biblioteket ska uppfylla rollen som informationsförmedlare är det också viktigt att användare med annat modersmål än svenska kan navigera i biblioteket. Personerna som jag har intervjuat med annat modersmål har olika erfarenheter av hur lätt eller svårt det är att förstå hur biblioteket fungerar och hur de själva kan nyttja bibliotekets tjänster. Flera av intervjupersonerna beskriver att det från början var svårt att förstå de mer grundläggande funktionerna, såsom hur lång lånetiden är och hur det fungerar att låna om material. Intervjupersonerna som har ett annat modersmål än svenska berättar att den personliga kontakten med en bibliotekarie som kan förklara och visa hur biblioteket fungerar är viktig vid de första besöken, liksom information på flera språk.

Förutom den allmänna informationen om hur biblioteket fungerar och vilka tjänster biblioteket erbjuder behövs det också specifik information om meröppet. Även personer med svenska som modersmål kan ha svårt att förstå vad meröppet är bara genom att läsa om konceptet. En intervjuperson berättar att hen läste om meröppet innan intervjupersonen flyttade till Lund för några år sedan och berättar att: "...men då tror jag inte jag fattade vad det var. Men sen så när jag var här så var jag ju tvungen att skaffa ett nytt bibliotekskort. Och då fick jag information om det" (Intervjuperson 4). För personer som inte har svenska som modersmål blir betydelsen av tydlig information än mer brännande. En intervjuperson menar att det finns många nyanlända som inte känner till meröppet eller vad det är för något: "Vi har inte motsvarande ord på arabiska om det här. Så jag tycker att biblioteket kan göra nånting åt det. [Det behövs] bra och tydlig information om meröppet och hur det fungerar. Ni kanske kan göra en video om det. Hur meröppet fungerar, hur man knappar, hur man gör" (Intervjuperson 6), säger intervjupersonen och föreslår att videon sedan kan förmedlas på en digital plattform. Det finns anledning att återkomma till frågan om tillgängliggörandet av biblioteket och bibliotekets demokratiska roll i det avslutande kapitlet, men innan dess avser jag att analysera två aspekter som på olika sätt är grundläggande för bibliotekets roll i lokalsamhället.

SAMVERKAN

Samtliga bibliotek som ingår i denna studie samverkar med en lång rad föreningar, organisationer och privatpersoner i deras närhet. Detta märks i det digra utbudet av aktiviteter, som till exempel språkkaféer, studiehjälp, stick- och handarbetscafé, bokcirklar och it-hjälp som arrangeras i samverkan med andra aktörer. Som en del av denna studie har en företrädare för en förening i ett av lokalsamhällena samt en anställd på en förskola i ett annat lokalsamhälle intervjuats med anledning av att föreningar respektive förskolor identifierades som målgrupper av två bibliotek. Under intervjun med föreningen medverkar personen i arbetsgruppen på det aktuella biblioteket för att möjliggöra uppföljande frågor. Dessa två exempel på samverkan är av olika karaktär och skiljer sig åt på flera sätt. Biblioteket och förskolan är båda kommunala organisationer och deras samverkan är djupgående och har pågått en längre tid. Föreningen däremot står utanför den kommunala organisationen och just denna förening är en relativt ny kontakt för biblioteket, då den tidigare har lånat lokaler av kyrkan i lokalsamhället.

Föreningen har behov av lokaler både för intern mötesverksamhet, såsom styrelsemöten och studiemöten, och för större möten med inbjudna talare. Deras syfte att samverka med biblioteket bygger därför på ett behov av möteslokaler av olika storlek. Företrädaren för föreningen beskriver vad för typ av lokaler de söker: "Först är det platsen. Att helst ska det ligga här i byn ju, precis som det gör. För de flesta medlemmarna vi pratar om de bor ju här i byn och i byarna runt om. Sen är det köket, alltså vad man har för tillgång till porslin. Diskmaskin, hade ni det här?" (Intervjuperson 8). Allt eftersom samtalet sedan utvecklar sig blir det uppenbart att just frågan om diskmaskin är av central betydelse, eftersom den diskmaskin som finns i bibliotekets kök är relativt liten och långsam. Detta försvårar föreningens arrangemang av större möten då de brukar ha förtäring till många människor under sammankomsterna. För att biblioteket ska kunna fylla funktionen som mötesplats för föreningen är det med andra ord viktigt att biblioteket som plats uppfyller geografiska önskemål gällande var det är beläget samt att biblioteket kan tillhandahålla efterfrågat material och teknik, vilket i det här sammanhanget utgörs av köksredskap.

För föreningen är det också betydelsefullt att biblioteket är meröppet eftersom det finns mindre rum som kan nyttjas för exempelvis styrelsemöten under dessa tider. Under intervjun ställer representanten från föreningen därför frågor kring möjligheten att nyttja lokaler under meröppet och bibliotekarien svarar på dessa.

Medan föreningen enbart nyttjar biblioteket som en plats att vistas på tar förskolan många fler funktioner i anspråk då de nyttjar materialet (både litteratur och leksaker), rummet, bibliotekariens kompetens och ibland också programverksamheten som erbjuds. Men i första hand är det på grund av tillgången till böcker som förskolan besöker folkbiblioteket. Avdelningen på förskolan där intervjupersonen arbetar kommer till biblioteket knappt en gång i månaden med en mindre grupp barn för att lämna tillbaka böcker och låna nya. Barnen som följer med till biblioteket är delaktiga i att välja nya böcker: "Vi säger att de får låna en bok var. Sen väljer somliga tre. Men vi vill att alla tittar och väljer någon i alla fall" (Intervjuperson 10). Därefter brukar de stanna kvar i biblioteket en stund och titta och läsa i böckerna och leka med leksakerna.

På förskolan finns också ett förskolebibliotek som drivs av skolförvaltningen i samarbete med Folkbiblioteken i Lund. Sådana förskolebibliotek finns idag på samtliga kommunala förskolor i Lunds kommun. Det är ett läsombud på förskolan som har hand om förskolebiblioteket och på förskolan där intervjupersonen arbetar är barnen ofta i förskolebiblioteket för att titta i böcker och läsa. "Men det som är så bra här med detta är att det är som ett extra rum så ibland kan man ta några barn och gå ifrån avdelningen och sitta där och titta på böcker. Så du får ju det lugna rummet" (Intervjuperson 10), förklarar intervjupersonen. Men besöken på folkbiblioteket uppskattas på grund av det större utbudet som finns där. Här kan barnen också ta del av material till särskilda projekt de arbetar med i förskolan, och på så vis framstår aktiviteterna i folkbiblioteket som en integrerad del av barnens lärande. Intervjupersonen tillägger dessutom att "...det är något visst också att komma till det stora biblioteket".

Beskrivningen ovan visar att föreningen och förskolan har olika behov och önskemål vad gäller samverkan med biblioteket. Intervjun med föreningen visar att intervjupersonen inte tidigare hade kännedom om vad biblioteket kan erbjuda och vad exempelvis olika lokaler kostar att hyra och vilka villkor som gäller. Under samtalet får föreningen möjlighet att uttrycka sina behov och bibliotekarien beskriver vad biblioteket kan erbjuda. Förskolan däremot har nyttjat biblioteket under lång tid och det finns inarbetade rutiner för att exempelvis förmedla den

programverksamhet som biblioteket håller till förskolan. Det krävs dock ytterligare forskning för att kunna göra en djupare analys av bibliotekets samverkan med aktörer i lokalsamhället.

BIBLIOTEKET OCH TRYGGHET

En förutsättning för att biblioteket ska bidra till lokalsamhället är att användarna upplever sig vara trygga i biblioteket. Begreppen risk, säkerhet och tillit är nära sammanlänkade, då tillit kan sägas mediera risk (Seligman 2011, s. 340). Det innebär att den som sätter sin tillit till någon implicit också utsätter sig för risk. Begreppet trygghet är i sin tur nära relaterat till denna begreppstriad, då upplevelsen av trygghet förutsätter tillit – den som inte känner tillit till andra kan inte heller känna sig trygg i andras närhet. Dessutom är trygghet sammankopplat med säkerhet, då upplevelse av trygghet förutsätter att säkerheten inte upplevs vara hotad. Samtidigt är inte dessa begrepp absoluta; upplevelse av exempelvis trygghet är sällan en fråga om att antingen känna sig fullständigt trygg eller fullkomligt otrygg. Istället är det en glidande skala där graden av trygghet varierar mellan situationer och ibland också under en och samma situation.

Ingen av intervjupersonerna i denna studie säger sig ha upplevt sig vara otrygga i biblioteket. Samtidigt finns det nyanser i deras svar, då vissa intervjupersoner säger sig vara helt trygga, medan andra resonerar om situationer då de skulle kunna känna otrygghet. Det är intressant att notera att samtliga intervjupersoner som resonerar kring situationer då de tror sig kunna uppleva otrygghet när inte personal är närvarande i biblioteket inte själva nyttjar meröppet. En intervjuperson beskriver sina farhågor på följande sätt: ”Det är klart att när det inte är bemannat så är det oftast på kvällen och då är det mörkt ute och ja, jag vet inte. Man känner att det kanske gömmer sig nån bakom en bokhylla eller nåt sånt [skrattar]. Jag tycker bara att det känns bättre att vara här när det finns en bibliotekarie på plats” (Intervjuperson 2). En annan intervjuperson resonerar kring vad som skulle kunna hända under meröppet om personer som upplevs vara hotfulla besöker biblioteket:

Nu är det en risk att om personer kommer in här när det inte är personal, det är ju risker med allt, då kan man ju löpa risken att de stjälar saker. Eller att det är en förvirrad person som kommer hit och bråkar när det inte är personal här. Så det är kopplat till viss risk. Personlig risk. (Intervjuperson 1)

Ytterligare en intervjuperson uttrycker liknande farhågor:

Eftersom jag faktiskt inte har varit på meröppet, men det kan jag tänka mig när man kommer hit om det är släckt här inne och det tänds när man kommer in, det skulle kanske kunna vara lite obehagligt. Att man är här ensam och så kommer det en annan människa hit som uppträder... (Intervjuperson 3)

Samtidigt betonar intervjupersonen att hen inte hade velat att biblioteket anlidade vakter för att öka säkerheten: ”Bevara mig väl, jag skulle inte vilja ha några securitetsvakter eller något sånt här, det skulle jag tycka var förfärligt” (Intervjuperson 3). Dessa tre intervjupersoner använder alltså inte själva meröppet. Men ingen av dem anger rädsla för att något kan hända som orsaken till att de inte nyttjar de obemannade tiderna, utan det är andra skäl till att de inte har blivit meröppetanvändare. De ovan citerade intervjupersonerna betonar dessutom att de aldrig har upplevt sig vara otrygga i biblioteket och att de inte ser någon påtaglig risk för att något verkligen ska ske.

Samtliga intervjupersoner säger att de överlag upplever sig vara trygga i biblioteket. Detta är givetvis positivt. I analysen ovan blir det också tydligt att biblioteket av flera beskrivs som en särskilt lugn och rogivande plats. Samtidigt visar uppmärksammade rapporter som

fackförbundet DIK har publicerat att det förekommer ökad otrygghet, stök och oro på bibliotek i Sverige (Alm Dahlin & DIK 2019; Hamberg & DIK 2017). DIK poängterar att den uppkomna situationen, där bibliotekarier rapporterar om ett ökat antal incidenter, beror på att samhället har dragit sig tillbaka i allt högre utsträckning. Huruvida biblioteket upplevs som tryggt eller inte beror därmed i hög utsträckning på hur samhällsstrukturerna fungerar, det vill säga om det finns fungerande fritidsgårdar, hälsovård och andra instanser som människor kan vända sig till, men också hur omgivningarna i anslutning till biblioteket upplevs. Detta är också något som intervjupersonerna uppmärksammar. När det är liv och rörelse runt biblioteket upplevs också biblioteket som tryggare än när det är folktomt och mörkt i omgivningarna (Intervjuperson 2; Intervjuperson 13). Därmed har bibliotekets geografiska placering betydelse för den upplevda tryggheten, också inne i biblioteket.

Frågan om trygghet kan också utsträckas till mer vardagliga upplevelser som rör tilliten till att tekniken fungerar under meröppet och liknande. En intervjuperson berättar att inpasseringen i biblioteket under meröppet har fått det äldre barnet att uppleva obehag:

Det som alltid händer, som min dotter blir ganska skräddad över och som beror på att jag har barnvagnen, det är att man inte hinner in mellan dubbeldörrarna. Så att hon tycker att det är jättejobbigt att vi är här när det är meröppet för vi blir alltid fast mellan dörrarna och så måste jag då liksom försöka träckla in vagnen och ut igen och hon tycker att det är jättejobbigt. (Intervjuperson 4)

I den ovan beskrivna situationen innebär frånvaron av personal att användaren blir utlämnad till att själv lösa situationen med att låsa upp dörrarna och få med sig barn och barnvagn in i biblioteket. Att barnet upplever situationen som olustig de gånger de tillfälligt har fastnat mellan de båda dörrarna är givetvis förståeligt, och utifrån barnets perspektiv är det lätt att föreställa sig att den beskrivna situationen upplevs som otrygg.

En annan intervjuperson har valt att inte skaffa meröppetbehörighet av skäl som kan relateras till känslor av otrygghet eller oro för bristande kontroll. Denna intervjuperson säger sig egentligen ha skäl att använda biblioteket under meröppet, eftersom det exempelvis hade möjliggjort besök i biblioteket i samband med att intervjupersonen hämtar sitt barn på förskolan. Intervjupersonen säger också att hen troligtvis hade besökt biblioteket mer frekvent om hen hade haft meröppetbehörighet. Ändå tvekade intervjupersonen när bibliotekarien ställde frågan om att bli meröppetbehörig:

Men så blev jag lite "ooh", du vet man ska logga in här och tänk om något händer, eller om någon annan går in när jag går in. Så jag blev helt plötsligt lite så "uooah", om jag skulle klanta mig eller något händer [skrattar lite]. Jag tänker att nej, det känns nog tryggt att det är nån här om något skulle hända. Så tänkte jag faktiskt. Att tänk om nåt skulle hända eller [barnet] råkar öppna dörren och så kommer nån in som inte har behörighet. Det kanske är jättetransigt, men så tänkte jag. Att det är kanske ganska skönt att ha nån som jobbar här när jag är här. (Intervjuperson 7)

Utsagan understryker att meröppet innebär en ansvarsförskjutning från bibliotekarien till användaren. Detta ansvar synliggörs framförallt i förhållande till inpassering i biblioteket. Intervjupersonen ovan beskriver rädslan för att någon som är obehörig ska ta sig in i biblioteket när hen själv går in. Två intervjupersoner som är meröppetbehöriga berättar också om situationer då de har tvingats inta rollen att neka andra inträde i biblioteket, vilket de har upplevt som obehagligt. En av dem berättar: "Ett problem med det meröppna kan vara när det står folk utanför så får man ju inte släppa in dem och det förstår jag, men det är svårt, den delen är svår. Framförallt eftersom den [dörren] låser ju inte direkt när jag har gått in. Och att stå där och vara

polis känns lite dumt” (Intervjuperson 14). Denna ansvarsförskjutning från bibliotekarier till användare är inte bara upplevd och känslomässig, utan också formaliserad i de regler som den som blir meröppetbehörig förbinder sig att följa. Hur denna regel formuleras och hur den kommuniceras, både till dem som har meröppetbehörighet och till dem som inte har detta i anslutning till bibliotekets fysiska dörrar, är därför betydelsefullt.

SLUTSATSER, REFLEKTIONER OCH FRAMÅTBlick

AVSLUTANDE DISKUSSION

De fem stadsdelsbibliotek som analyseras i denna rapport nyttjas för en mångfald av syften. Intervjupersonerna berättar att de besöker biblioteket för att låna böcker, för att läsa tidningar och tidskrifter, för att använda datorerna, för att umgås med sina barn och för att delta i programverksamhet. De olika aktiviteterna ingår i större nätverk av aktiviteter, där vissa aktiviteter kan relateras till avkoppling och fritid medan andra kan knytas till arbetsmarknaden och möjligheten till försörjning. Dessa nätverk involverar i olika utsträckning både mänskliga och teknologiska aktörer, såsom användare, bibliotekarier, självserviceautomater, bibliotekskatalogen, etcetera, och nätverken kan konstruera arrangemang med exempelvis föreningar och institutioner i lokalsamhället.

Mångfalden av aktiviteter äger både rum i det bemannade och i det obemannade biblioteket. I den avslutande diskussionen nedan diskuterar jag aspekter av detta och pekar mot möjliga slutsatser som berör hur biblioteket påverkas av om bibliotekandet sker i en pågående process, där bibliotekarien är närvarande, eller på distans under meröppet, när bibliotekarien är frånvarande. Jag kommer i det första stycket nedan att introducera spänningen mellan bibliotekariens närvaro respektive frånvaro mer utförligt innan jag i de följande två styckena framför en avslutande diskussion kring meröppets betydelse för två aspekter som i analysen framstår som särskilt brännande; bibliotekets roll som mötesplats och tillgängliggörandet av materialet. Denna rapport avslutas med en framåtblick där fem fokusområden pekas ut som väsentliga att arbeta med framöver för att stärka de meröppna bibliotekens relevans i respektive lokalsamhälle i Lund.

ASPEKTER AV TILLGÄNGLIGHET

Analysen visar att intervjupersonerna upplever att meröppet ökar tillgängligheten, både till biblioteksrummet och materialet. Två yttre faktorer framstår som avgörande för att biblioteket ska upplevas som tillgängligt av intervjupersonerna; först och främst den tidliga tillgängligheten men också den geografiska tillgängligheten. Tidlig tillgänglighet avser öppettidernas omfång, inklusive bemannade såväl som obemannade tider. Geografisk tillgänglighet avser framförallt fysisk närhet till biblioteket, men detta är delvis ett subjektivt mått då intervju personer som exempelvis inte bor i anslutning till biblioteket men som vistas där av andra orsaker också kan uppleva geografisk närhet till biblioteket. Ett bibliotek som ligger i närområdet och som intervju personen har tillgång till när det finns behov eller önskemål om att nyttja biblioteket upplevs med andra ord som tillgängligt. Tillgänglighet är dessutom nära knutet till bibliotekets relevans, eftersom relevansen grundas i ett nyttjande av bibliotekets resurser. Ett bibliotek som inte är tillgängligt och som användarna svårligen kan nyttja förlorar sin relevans. Utifrån denna utgångspunkt bidrar de meröppna tiderna till bibliotekets relevans för de boende i närområdet.

Biblioteket som tillgås under meröppna tider bör dock inte likställas med biblioteket som tillgås under bemannade tider, eftersom intervju personernas upplevelse av biblioteket delvis skiljer sig åt på grund av bibliotekariernas frånvaro under de meröppna tiderna. Denna frånvaro av en central aktör påverkar *görandet* av biblioteket, och därmed den service som erbjuds och användarnas upplevelse av biblioteket. Detta aktualiserar frågorna om "tillgänglighet för vem?"

och ”tillgänglighet till vad?” (Clement & Shade 2000, s. 33). Med utgångspunkt i dessa frågor ser jag att analysen pekar mot en spänning i det tillgängliggörande som meröppet innebär, både i relation till materialet och i relation till rummet: När biblioteket är bemannat sker bibliotekariens bibliotekande i realtid, medan bibliotekandet under meröppet istället sker på distans och som en förberedelse för användarens nyttjande av biblioteket. På så vis påverkar meröppet innebörden av verbet *att biblioteka* (Rivano Eckerdal 2016, s. 44), då bibliotekandet antingen är en aktiv process i ett pågående görande av biblioteket *eller* en förberedelse som äger rum innan användaren tar del av rummet och materialet då bibliotekandet är bibliotekariens organisering av biblioteket. Jag anser att detta tydliggör vikten av att meröppna tider inte ersätter bemannade tider, samtidigt som det visar att meröppet kan utgöra ett betydelsefullt komplement.

Den upplevda skillnaden mellan det bemannade och det meröppna biblioteket pekar samtidigt mot betydelsen av bibliotekariens organisering av meröppet. I materialet framstår två områden som särskilt betydelsefulla för bibliotekandet på distans: organiserandet av biblioteksrummet och förmedlingen av material. Jag kommer nu att utifrån analysen diskutera dem och peka mot framtida områden att utveckla.

BIBLIOTEKET SOM MÖTESPLATS

Intervjupersonerna framhåller betydelsen av att biblioteket verkar som en mötesplats i lokalsamhället. Den ökade tillgången till biblioteksrummet som meröppet möjliggör har potentialen att stärka en sådan roll, men eftersom färre personer besöker biblioteket under de meröppna tiderna så upplever flera intervjupersoner att de ofta är ensamma i biblioteket då. Eftersom de meröppna tiderna till stora delar är förlagda på morgonen och kvällen när färre är i rörelse är detta inte förvånande. Men önskan från intervjupersonerna visar på behovet av att reflektera kring om det finns sätt att trots detta främja det meröppna bibliotekets sociala roll i högre utsträckning. Intervjupersonerna lyfter själva två verktyg som jag finner ytterst relevanta; dels utformningen av biblioteksrummet, dels programverksamheten.

Intervjupersonerna beskriver biblioteket som en mötesplats i relation till att de exempelvis stöter ihop med okända personer, med vänner och bekanta, eller med deras barns klasskompisars föräldrar. Flera intervjupersoner påtalar att biblioteket är den enda plats som finns i lokalsamhället där de boende kan mötas. Som nämnts ovan så verkar dock denna typ av möten förekomma i mindre utsträckning under meröppet, eftersom färre besöker biblioteket under de obemannade tiderna. Detta framträder som mest påtagligt i intervjuerna med användare på stadsdelsbiblioteken som är belägna i byarna, vilket kan bero på att befolkningen i dessa lokalsamhällen är begränsad i antal. Under meröppet får bibliotekets roll som mötesplats därmed en annan karaktär.

Jag menar att det därför finns anledning att reflektera kring hur det meröppna bibliotekets sociala roll i högre utsträckning kan administreras genom bibliotekande på distans, exempelvis genom programverksamhet och genom samverkan med föreningar och organisationer i lokalsamhället. Många intervjupersoner framhåller bibliotekets programverksamhet som mycket positiv. Jag vill därför peka på vikten av att biblioteken även fortsättningsvis arbetar aktivt med programverksamhet utifrån en medvetenhet om att enbart ökad tillgänglighet till biblioteksrummet inte med automatik medför att bibliotekets sociala roll stärks. Exempelvis berättar några intervjupersoner att de önskar någon form av programverksamhet för föräldrar till barn i förskoleåldern, just för att få möjlighet att möta andra vuxna även efter att barnen har börjat förskolan. Oavsett om just en sådan programverksamhet är möjlig så visar önskemålet på en uttryckt vilja att nyttja biblioteket för att knyta kontakter och för samvaro. Här vill jag

återigen påminna om vikten av att användargrupper med olika behov tas i beaktande när sådan verksamhet utformas, även om det inte är möjligt att tillfredsställa alla behov i alla aktiviteter.

Vikten av att bibliotekandet på distans också innefattar administrationen av bibliotekets sociala roll berör också samverkan med föreningar, organisationer och institutioner. Intervjupersoner som besöker Veberöds bibliotek nämner exempelvis vikten av att medborgarkontoret är samlokaliserat med biblioteket, vilket visar att sådan samverkan kan upplevas ge ett mervärde till biblioteket. Även i detta sammanhang vill jag betona att det är uppenbart att samtliga bibliotek som ingår i denna studie redan i hög utsträckning samverkar med föreningar och organisationer i lokalsamhället. Inom ramen för denna studie har jag inte heller haft möjlighet att på ett djupare plan studera bibliotekens samverkan med andra föreningar, organisationer och liknande. Följande kommentarer kring samverkan ska därför ses som reflektioner som grundas i ett begränsat empiriskt material.

Det är framförallt två frågor jag vill lyfta i relation till bibliotekens samverkan; vikten av dialog och vikten av tydlighet. Vikten av dialog avser det fruktbara i att biblioteket och den aktuella föreningen eller organisationen kommunicerar kring hur eventuell samverkan kan se ut och vad de olika parterna kan bidra med. En sådan kommunikation kan till exempel ske genom samtal eller genom ett enkelt formulär som ges till alla som lånar eller hyr bibliotekets lokaler eller som på annat sätt samverkar med biblioteket. Syftet med kommunikationen är att få en relevant och kontinuerlig inblick i de andra aktörernas behov och önskemål. Den andra frågan rör tydlighet, vilket avser vikten av att det finns tydliga riktlinjer för vad som gäller för föreningar, organisationer och privatpersoner som vill använda sig av bibliotekets lokaler. Dessa riktlinjer bör kommuniceras tydligt, inte bara till föreningar utan också till privatpersoner som exempelvis vill nyttja biblioteket för sin bokcirkel.

Ytterligare en aspekt av bibliotekets funktion som mötesplats rör hur användarnas vistelse i biblioteksrummet kan främjas. Flera intervjupersoner berättar att de regelbundet kommer till biblioteket för att läsa dagstidningar och tidskrifter. Att sådana även framöver tillhandahålls i biblioteken framstår som avgörande för att dessa personer ska fortsätta att besöka biblioteket. Även tillgången till teknik som kopiatorer och skrivare beskrivs som betydelsefulla i det sammanhanget då de används flitigt, inte sällan i relation till aktiviteter som tidningsläsning. För vuxna med barn är det barnens möjlighet till aktiviteter i biblioteket som framhålls. Några intervjupersoner påpekar att en utökad tillgång till pyssel och andra leksaker hade uppmuntrat längre vistelser i biblioteket, medan andra intervjupersoner berömmar bibliotekets utbud. Givetvis har de olika biblioteken olika möjligheter att utforma barnavdelningen och införskaffa olika former av pyssel, men det kan också vara relevant att reflektera över hur utbudet av det som faktiskt finns synliggörs och förmedlas under meröppet.

I relation till bibliotekets mångfald av funktioner är det viktigt att olika användargrupperns behov och intressen tas i beaktande, då dessa kan vara av vitt skild karaktär och ibland till och med motverka varandra, såsom när vissa användare önskar sig lugn och stillhet medan andra söker en plats att umgås med sina barn på. Detta problem har uppmärksammats i flera sammanhang tidigare och möjligheten till konstruktiva lösningar beror bland annat på biblioteksrummets arkitektur. Men även om biblioteksrummet har tydliga begränsningar så möjliggör reflektioner kring hur olika användargrupper påverkas av olika lösningar mer avvägda beslut.

FÖRMEDLINGEN AV MATERIALET

Under meröppet ökar behovet av bibliotekariers förmedling av material på distans, i form av rumslig organisering, utbrytningar och skyltning med material. I denna förmedling bör också

olika användargrupper beaktas. Exempelvis kan biblioteket fundera över vilka utbrytningar som finns i avdelningen för lättläst litteratur och om dessa kan presenteras och förmedlas bättre eller på annat sätt än idag. Ett par intervjupersoner nämner bokhandlarnas bruk av små ”personliga” lappar av typen ”Anna tipsar” som sitter instuckna i böcker. En intervjuperson berättar också att hen hittade en sådan lapp i en dvd-film, vilket fick intervjupersonen att låna denna. Att intervjupersonerna framhåller sådana praktiker visar att vissa förmedlingsaktiviteter på distans kan upplevas som mer levande än andra. En intervjuperson som under meröppet saknar bibliotekariens närvaro efterfrågar också sätt att förmedla utvalda böcker och informera om författaren och svårighetsgraden även under de obemannade tiderna.

En annan användargrupp är barn. Här ser jag två olika åldersgrupper med skilda behov; Läskunniga barn i yngre skolåldern och yngre barn med begränsade eller inga läskunskaper. Intervjupersoner som har barn i yngre skolåldern berättar att barnen framförallt läser bokserier och de läser inte gärna böcker utanför den specifika serien. Här uppstår framförallt behovet av referenssamtal när barnet har läst alla böcker i en bokserie. För andra barn i samma ålder som inte har fastnat för en viss bokserie kan det istället finnas behov av bibliotekariens kompetens för att hitta en passande bok på rätt nivå för att väcka nyfikenhet och läslust.

Yngre barn med svenska som modersmål har ett relativt stort utbud av bilderböcker att välja bland. Mina observationer och intervjuer visar att barnen själva botaniseras bland bilderböckerna och plockar fram böcker som intresserar dem samtidigt som en vuxen ofta deltar i urvalet och ibland också kompletterar med en eller ett par böcker. För barnen är det visuella intrycket och bokens materialitet betydelsefull. Detta medför problem när barnen ska tillgå böcker på andra språk än svenska eftersom tillgången till fysiska böcker i det enskilda biblioteket ofta är relativt begränsad. Om beståndet på Folkbiblioteken i Lund betraktas som en helhet finns det ett relativt rikt utbud av böcker på andra språk, framförallt på de större språken, men på det enskilda stadsdelsbiblioteket är situationen en annan. För att tillgå ett mer varierat utbud måste böcker beställas från andra bibliotek. För den enskilda användaren, och inte minst för det enskilda barnet, är risken stor att böcker som inte finns i bilderbokstråget i biblioteket de besöker osynliggörs. När inte bibliotekarien är närvarande och därför inte kan påtala möjligheten att beställa bilderböcker från andra bibliotek samt vid behov bistå med själva beställningen förstärks denna problematik. Därför menar jag att biblioteken kan fundera över om böckernas existens kan konkretiseras i sin frånvaro. Är det exempelvis möjligt att tillverka bokomslag i enkelt material med bokens framsida och baksida och en bild och kort text inuti som beskriver bokens innehåll samt en tydlig instruktion om hur boken kan beställas?

STRATEGISK FRAMÅTBlick

Med denna rapport som utgångspunkt har arbetsgruppen, med deltagare från de involverade stadsdelsbiblioteken i Lund, kommit fram till följande punkter att fokusera på och arbeta vidare med i närtid på Lunds meröppna bibliotek:

- Meröppet innebär en ökad tidlig tillgänglighet till biblioteksrummet och till materialet. Men det är inte samma bibliotek som tillgängliggörs under meröppet som under de bemannade tiderna. Detta medför att meröppna tider inte kan ersätta bemannade tider och det krävs ytterligare insatser för att öka tillgängligheten under meröppet. I detta arbete är frågan om ”tillgänglighet för vem” viktig att påminnas om.
- Biblioteken är både, och ska också fortsättningsvis vara, platser för både stillhet och möten. Vad gäller biblioteket som en plats för lugn och avkoppling är vikten av olika zoner stor samt kommunikationen om vad som förväntas i olika delar av biblioteket.

Detta behov stärks under meröppet. Vad gäller biblioteket som en plats för möten finns det behov av att vidare undersöka vilka aktiviteter, såsom pyssel och spel för barn, som fungerar under meröppna tider. Att meröppet ger ökad tillgänglighet innebär inte automatiskt att bibliotekets sociala roll stärks.

- Biblioteket fungerar också som en mötesplats i lokalsamhället när föreningar nyttjar bibliotekets lokaler. Det finns dock ett behov av tydligare information och gemensamma regler för vad som gäller för privatpersoner såväl som föreningar som vill hyra eller låna lokaler. Denna information måste också kommuniceras. Detta skulle kunna öka lokala föreningars nyttjande av biblioteksrummet.
- Frågan om hur material förmedlas under meröppet är central. Att biblioteka på distans med ett personligt tilltal, exempelvis genom boktipsstickor eller personliga boktips från enskilda bibliotekarier på storbildsskärmen är ett sätt att göra detta. Men också skyltning, utbrytningar och andra metoder behöver utvecklas.
- Förmedlingen av material till barn är särskilt betydelsefull under meröppet då barn har sämre förutsättningar att själva söka efter material och nyttja digitala verktyg. För att öka tillgången till material på andra språk än svenska är det viktigt att detta material roterar regelbundet mellan biblioteken. Det finns också behov av någon typ av tips på nyinkomna böcker på andra språk som förmedlas i direkt anslutning till de andra böckerna för samma åldersgrupp, exempelvis i form av en utskrift med böckernas framsidor, korta beskrivningar av innehållet och QR-koder som tar den medföljande vuxna till boken i katalogen så att reservationer enkelt kan göras.

REFERENSER

- Aabø, S. & Audunson, R.. (2012). "Use of library space and the library as place". *Library & Information Science Research* 34 (2): 138–49. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.06.002>.
- Alm Dahlin, J. & DIK. (2019). "Samhället drar sig tillbaka – en rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek".
- Clement, A., & Shade, L. R. (2000). "The Access Rainbow: Conceptualizing Universal Access to the Information/Communications Infrastructure". In M. Gurstein (Ed.), *Community Informatics: Enabling Communities with Information and Communications Technologies*, ss. 32-51. Hershey, PA: IGI Global. doi:10.4018/978-1-878289-69-8.ch002
- Cook, M. (2018). "Virtual Serendipity: Preserving Embodied Browsing Activity in the 21st Century Research Library". *Journal of Academic Librarianship*, 44(1), 145–149. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2017.09.003>
- Dehaene, M., & De Cauter, L. (2008). "The space of play. Towards a general theory of heterotopia". I *Heterotopia and the city : public space in a postcivil society*, red. Dehaene, M. & De Cauter, L., ss. 87–103. New York: Routledge.
- Engström, L. (2019). *Att skapa självstyrande individer; effektivitet och motrörelser: Styrningsrationalitet och icke-rationalitet i bibliotek med obemannade öppettider*. Köpenhamn: Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Fichtelius, E., Persson, C. & Enarson, E. (2019). "Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi". [Stockholm]: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Fisher, K., Saxton, M.L., Edwards, P.M., & Mai, J-E. (2007). "Seattle Public Library as Place: Reconceptualizing space, community, and culture". I *The library as place: History, community, and culture*, red. Buschman, J. & Leckie, G.J., ss. 135–62. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Folkbiblioteken i Lund (u.å). Statistik. <https://biblioteksportalen.lund.se/web/arena/statistik> [2019-12-09]
- Hamberg, S. & DIK. (2017). "Biblioteken speglar samhället – en rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek."
- Johansson, G., Lindberg, E. & Rivano Eckerdal, J. (2015). "Meröppna bibliotek – en verksamhetsform för alla?" Lund: Lunds universitet
- Kim, J. (2019). "Designing multiple urban space: an actor-network theory analysis on multiplicity and stability of public space", *Journal of Urban Design*, 24(2), ss. 249-268, DOI: 10.1080/13574809.2018.1468214
- Koch, D., Legeby, A., & Abshirini, E. (2017). "Perspectives on Culture : to witness, engage with, show, or do in cities". I *Proceedings - 11th International Space Syntax Symposium, SSS 2017*, s. 130.1-130.15. Instituto Superior Tecnico, Departamento de Engenharia Civil,

Arquitetura e Georrecursos. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-211848>

Kulturrådet (u.å.). "Stärkta bibliotek". www.kulturradet.se/sok-bidrag/vara-bidrag/starkta-bibliotek/

Kultur Skåne (2011). "Tack vare det meröppna biblioteket finns det ett bibliotek även för mig" [Elektronisk resurs] : en utvärdering av Veberöds meröppna bibliotek 2010-2011. Malmö: Kultur Skåne.

Kungliga biblioteket (u.å.). "Bibliotek 2018. Offentligt finansierade bibliotek". Stockholm: Kungliga biblioteket

Lunds kommun (2017). "Biblioteksplan för Lunds kommun". Tillgänglig: www.lund.se/globalassets/regelsamling/kultur_och_fritid/biblioteksplan-for-lunds-kommun-2017.pdf

Lunds kommun (2018). "Välfärdsrapport 2017". Tillgänglig: https://www.lund.se/globalassets/lund.se/oms_hjalp/folkhalsa/valfardsrapporten-2017.pdf

Lunds kommun (u.å.). "Segregation i Lunds kommun 2018 – Kartläggning, behovsanalys och plan för fortsatt arbete". Tillgänglig: https://www.lund.se/globalassets/lund.se/oms_hjalp/folkhalsa/segregation-i-lunds-kommun-2018.pdf

Lunds kommun (u.å.). "Meröppetavtal". Tillgänglig: <https://biblioteksportalen.lund.se/sv/web/arena/meroppetavtal>

Rivano Eckerdal, J. (2016). "Glädjen i att tvingas tänka nytt: En studie av verksamhetsutveckling vid två folkbibliotek i Skåne". Lund: Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet.

SCB (2018). "Lund. Kommunfakta – tätort". Tillgänglig: https://www.lund.se/globalassets/lund.se/kom_pol/kommunfakta/scb_kommunfakta/1281-lund-tatort.pdf

Seligman, A. B. (2011). "Trust, Tolerance and the Challenge of Difference." *Comparative Sociology*, 10(3), 337-357.

SFS 2013:801 (2013). *Bibliotekslag*.

Ögland, Malin (2018). "Observationsstudie på biblioteken i Lund". [Opublicerad]